

Tanja Žigon

***Laibacher Wochenblatt* – ljubljanski tednik za korist in zabavo¹ (1804–1810 in 1814–1818)**

“Das Laibacher Wochenblatt sollte und könnte den Titel:
„Krainische oder Illyrische Blätter“ führen, weil es seinem
Inhalte und seiner Bestimmung nach von Krainern verfaßt,
und für Krainer berechnet seyn sollte und seyn könnte.”²

Politično dogajanje na širšem območju, kamor je spadalo tudi slovensko ozemlje na prelomu 18. in v začetku 19. stoletja, zaznamujeta dva mejnika. Najprej je to reformno obdobje v znamenju Habsburžanke Marije Terezije (1717–1780), ki mu je z izbruhom francoske revolucije sledil preobrat v evropski zgodovini. “Francija je postala eksperimentalni laboratorij za ideje, ki so bile rojene zato, da spremenijo duhovno podobo človeštva.”³

Zaradi strahu pred idejami francoske revolucije so na Dunaju že leta 1793 ustanovili *Dvorni policijski urad*, ki se je leta 1801 združil s cenzurnimi uradi in postal *Dvorni urad za policijo in cenzuro*. Vse do leta 1810 je bila glavna skrb urada namenjena tiskarski obrti ne pa tudi posameznim izdajateljem in avtorjem. Če *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen* še ni trčil ob večje cenzurne zaplete, je to čakalo že njegovega naslednika *Illyrisches Blatt* (1819–1849).⁴ *Dvorni urad za policijo in cenzuro* je vse predmarčno obdobje vodil grof Josef Sedlnitzky, ki “je bil prototip rigidnega birokrata; sleherna samoiniciativnost državljanov mu je bila neznansko sumljiva.”⁵

Že v dobi Zoisa (1747–1819), Linharta (1756–1795) in Vodnika (1758–1819) je bil na Slovenskem znan izraz “razsvetljen”, moške pa so se po evropskem zgledu šteli za razsvetljence. Če o evropskem razsvetljenstvu govorimo nekje od začetka 18. stoletja dalje, potem smo Slovenci vstopili v to obdobje z zakasnitvijo. Leta 1768 je Marko Pohlin izdal slovnico *Kraynska grammatika*, dogodek, ki stoji na začetku slovenskega razsvetljenstva, obdobja, ki ga na neki način zaokrožuje leto 1819 s smrtjo Zoisa in Vodnika. Misleci tega časa, živeči na naših tleh, so se imeli za razsvetljence v evropskem smislu besede. Bili so ljudje, ki so znali s svobodnim razumom razmišljati o človeku, o njegovih potrebah in

¹ *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen*, ki je dvanajst let v prvi polovici 19. stoletja izhajal kot priloga časnika *Laibacher Zeitung*, bomo v nadaljevanju krajše imenovali samo *Laibacher Wochenblatt*, vendar pa ga ne smemo zamenjati s tednikom nemške ustavne stranke, ki nosi isto ime in je v Ljubljani izhajal 80-ih letih 19. stoletja (1880–1893).

² F. Xav. Richter, *Ansichten und Vorschläge zu einer zweckmäßigeren Einrichtung des Laibacher Wochenblattes*. V: *Laibacher Wochenblatt*, št. 44, 31. 10. 1817, nepaginirano.

³ I. Grdina, *Od revolucije do kongresa*. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja (1800–1860)*, Ljubljana 2001, str. 17–28, tu str. 17.

⁴ Sklepi iz Karlovih Varov (“Karlsbader Beschlüsse”) iz leta 1819 so odsev prohibitivne Metternichove literarne politike, ki je razumela cenzuro kot osrednji instrument za zagotavljanje obstoječega državnega reda na področju tiska.

⁵ J. Cvirn, *Odlok o cenzuri*. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja (1800–1860)*, Ljubljana 2001, str. 74–75, tu str. 75.

koristih, o sreči in načinih, kako srečo doseči. Zavračali so praznoverje, verski fanatizem, predsodke in zablode, zastarele državne, družbene in verske oblike, samovoljno sodstvo, plemstvo, vojne itd.

Pod vplivom dogodkov, ki so zaznamovali to obdobje v Evropi, ter pod vplivom vsestranskega svobodnejšega kulturnega razvoja se je počasi pojavljala zavest o narodni samobitnosti ter potreba po preporodu tudi na različnih stopnjah literarnega udejstvovanja. Z Ilirskimi provincami je dobival slovenski preporod vedno več pristašev obenem pa tudi oporo v različnih inštitucijah. Posebej zaslužen za to je bil Žiga Zois, meceni, vzgojitelj in svetovalec. Bil je opora A. T. Linhartu, Valentinu Vodniku, Jerneju Kopitarju in drugim. Med zagovorniki razsvetljskih in preporoditeljskih idej srečamo poleg že naštetih še: na Koroškem Urbana Jarnika, na Dunaju že omenjenega Kopitarja in v Celju Janeza Antona Zupančiča.

Enako gibanje pa se je pojavilo pri drugih Slovanih, ki so stekali vezi tudi s Slovenci (npr. Kopitar in Dobrovský). Slovenci smo dobili prvo moderno slovnico, pripravljala se je reforma pravopisa, raslo je zanimanje za ljudsko pesem – leta 1806 je bila prvič objavljena pesem o Pegamu in Lambergarju, sicer pa se je zanimanje za ljudsko blago pojavilo že konec 18. stoletja. Leta 1790 sta dan zagledali Linhartovi komediji *Županova Micka* in *Matiček se ženi*, leta 1806 pa je Vodnik izdal *Pesmi za pokušino*, s katerimi je bila slovenska poezija prvič dostojno predstavljena.

V drugi polovici 18. stoletja na Slovenskem že lahko govorimo o slovenskem preporodu, ki se pojavi kot posledica najrazličnejših faktorjev: vpliv evropskega razsvetljenstva, revolucija v Franciji, pojav Dobrovskega in slavistike, Herderjeve ideje v Nemčiji itd. Kljub vsemu ne smemo pozabiti, da gre zgolj za literarno in kulturno gibanje, ki se ni širilo z veliko naglico. Vzroke počasnega napredovanja lahko poiščemo v pripadnosti k nemškemu državnemu okviru, zakoreninjenosti tradicije in v neizoblikovanosti lastnega političnega in socialnega programa v tem času.

Veliko večino imen, ki so oblikovala duh slovenskega preporoda, srečamo med sodelavci *Laibacher Wochenblatta zum Nutzen und Vergnügen*: Vodnik (1758–1819), Breckerfeld (1740–1806), Zupančič (1785–1833), Richter (1783–1856) in drugi. Ne glede na poučno in razsvetljsko naravo lista pa je Janko Tavzes v svoji disertaciji *Slovenski preporod pod Francozi* leta 1929 opozoril na dejstvo, da je *Laibacher Wochenblatt* prinašal “sicer fragmente iz kranjske literarne prošlosti, pa vendar je pomenil nevarnost za proces našega preporoda, ker je vabil iz mlade inteligence nemške pesniške prispevke.”⁶

⁶ J. Tavzes, *Slovenski preporod pod Francozi*, Ljubljana 1929, str. 12.

Časnikarstvo na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja⁷

Prvi časnik na slovenskih tleh, pisan v nemškem jeziku, je prišel med bralce iz Mayrjeve tiskarne⁸ v Ljubljani v začetku 18. stoletja, imenoval se je *Wochentliche Ordinari – Laybacher Zeitungen* ter izhajal v letih 1707–1709. Njegova narava je bila informativna, novice so bile povzete po tujih časnikih in so v Ljubljano prihajale z zamudo.⁹

Po nekaj zamenjavah lastnikov Mayrjeve tiskarne je staro tradicijo od leta 1765 dalje nadaljeval Janez Friderik Eger (ok. 1735–1799). Tu so tiskali tudi *Lublanske novice* (1797–1800), s katerimi se je rodilo slovensko časnikarstvo, poleg tega pa je v Egrovi tiskarni v letih 1775–1776 izpod preše prihajal drugi nemški časopis na Kranjskem: *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*, ki ga je urejal sam Baltazar Hacquet, v Franciji rojeni naravoslovec. List, ki je prinašal najrazličnejše novice, ekonomska poročila, nasvete za poljedelce, objavljali sezname umrlih, cene žita, obveščal o licitacijah ter s svojimi članki učil in razsvetljeval bralce, je izhajal samo dve leti, nakar je Hacquet sporočil publiki, da zaradi premajhnega števila naročnikov v naslednjem letu *Kundschaftsblatt* ne bo več med njimi.¹⁰

Konec 18. stoletja v Ljubljani rastejo nove tiskarne, Mayrjevi in Egrovi se pridruži Kleinmayrjeva.¹¹ Že leta 1783 je začel Kleinmayr v Ljubljani izdajati *Wöchentlicher Auszug von Zeitungen*, ki se je že naslednje leto preimenoval v *Laibacher Zeitung* ali *Laibacherico* (*Ljubljančanka*), kot so časopis poimenovali v Ljubljani, in je izhajal vse do leta 1918, ko je brez pojasnila izšla njegova zadnja številka. Od leta 1807 do 1821 so v mestu izhajali tudi časniku konkurenčni listi, ki so jih tiskali Kleinmayrju konkurenčni tiskarji. Očitno so imeli ljubitelji "črne umetnosti" premalo domišljije, zato so svoje liste imenovali preprosto po kraju izhajanja *Laibacher Zeitung*, pred naslov pa dodali svoje ime. Tako srečamo od leta 1788 do

⁷ Več o nemških časopisih in časnikih, izhajajočih pri nas, glej T. Žigon, *Nemško časopisje na Slovenskem*, Ljubljana 2001.

⁸ Pri nastajanju časopisa se je Janez Jurij Mayr (Salzburg, ok. 1675 – Ljubljana, 1733), prvi tiskar po Mandelcu v Ljubljani, lahko oprl tudi na izkušnje svojih predhodnikov, saj je Janez Krstnik Mayr že v drugi polovici 17. stoletja (1668) v Salzburgu tiskal *Wochentliche Ordinari Post-Zeitungen*, kasneje naslovljene *Salzburgische Ordinari-Zeitungen*. Rodbina Mayr je prišla v Ljubljano leta 1678 na željo kranjskih dežel-nih stanov po priporočilu J. L. Schönleba (glej J. V. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain*, 2. nespremenjena izdaja, Novo mesto 1877–1879, 11. knjiga, str. 725) ter tako zapolnila več kot stoletno tiskarsko in založniško vrzel na Kranjskem, ki jo je za seboj pustila protireformacija.

⁹ Tako na primer ljubljanski časnik z dne 22. februarja 1708 prinaša vesti z Dunaja z dne 11. februarja ter celo novico iz Haaga, datirano z dnem 31. januar 1708. Časnik je menjal naslove tudi glede na to, iz katerega kraja so prihajale novice: 21. septembra 1707 izide *Wochentliche Ordinari-Laybacher Zeitungen*, 16. januarja 1708 *Wochentliche Extra-Ordinari Zeitungen*, 30. januarja 1708 *Ordinari und Extra-Ordinari Zeitungen von Wien und unterschiedlichen Orthen*, 18. aprila 1708 *Wochentliche Ordinari Zeitungen, Extract-Schreiben von unterschiedlichen Orthen aus ganz Italien*, medtem ko je naslov časnika 9. januarja 1709 *Wochentliche Laybacherische Ordinari Zeitungen*. Več o tem glej F. Vatovec, *Slovenski časnik 1557–1843*, Ljubljana 1961, str. 53–54; T. Žigon, nav. delo, str. 13–15.

¹⁰ *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*, št. 52, 1776 str. 824. Glej tudi T. Žigon, nav. delo, str. 16–20.

¹¹ Rodbina Kleinmayr ima zasluge za ustanovitev prve tiskarne v Celovcu konec 17. stoletja. Tiskarna je bila ves čas svojega delovanja v družinskih rokah, zlato dobo pa je dosegla pod Ignacem Alojzjem (Celovec, 1745 – Žužemberk, 1802), ki se je v Ljubljano najverjetneje preselil leta 1778 ter kaj kmalu pridobil dovoljenje z Dunaja za ustanovitev tiskarne v mestu. Delo v njej je steklo že spomladi leta 1782. Poleg redkih slovenskih knjig, med katerimi ne gre spregledati Linhartovega *Matička*, je Kleinmayr tiskal predvsem v nemščini. Več o rodbini Kleinmayr glej K. E. Newole, *Die Offizin Kleinmayr in Klagenfurt bis zur Gründung der Zeitschrift "Carinthia"*. V: *Carinthia I*, let. 144, Celovec 1954, str. 417–539; K. E. Newole, *Die Offizin Kleinmayr in Klagenfurt seit der Gründung der Zeitschrift "Carinthia"*. V: *Carinthia I*, let. 146, Celovec 1956, str. 295–403; B. Berčič, *Tiskarstvo na Slovenskem*, Ljubljana 1968, str. 72–76.

1797 v Ljubljani *Merkische Laibacher Zeitung*, od 1799 do 1800 *Degotardische Laibacher Zeitung*, od 1807 do 1813 pa *Vereinigte Edel von Kleinmayr'sche und Leopold Eger'sche Laibacher Zeitung*. Konec leta 1810 so Francozi zaradi nezadovoljivega števila naročnikov na njihov uradni list *Télégraph* ukinili izdajanje nemškega časnika *Laibacher Zeitung*.¹² Prvotni načrt je bil, da bi uradni list izhajal v francoskem, italijanskem, nemškem in ilirskem jeziku, dejansko pa so ga tiskali v le treh izdajah, saj primerka ilirskega tiska do danes še niso našli. Po odhodu Francozov je leta 1814 spet začela izhajati *Laibacherica*, tokrat pod imenom *Vereinigte Laibacher Zeitung*, ki je leta 1821 dokončno postal *Laibacher Zeitung*, tiskan v Kleinmayrjevih delavnicah. Časnik, neke vrste uradni list, je prinašal najpomembnejše politične, dnevne in lokalne novice, feljtone, beletristične sestavke, pesmi, biografije, gledališke novice, poročila o literaturi itd. Priloga *Intelligenzblatt* pa je bila namenjena uradnim in privatnim sporočilom in oglasom. Med prilogami časnika velja omeniti še: *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen* (1804–1810 in 1814–1818), *Illyrisches Blatt* (1819–1849), *Politisches Blatt* (1848) in *Blätter aus Krain* (1857–1865).

Leto 1800 je prelomnica na slovenskem časnikarskem področju. Naslednjih 43 let je Fran Vatovec označil kot "mednoviško obdobje"¹³. Vodnikove *Lublanske novice*, prvi slovenski časnik, ki je med bralce prišel leta 1797, je ob prelomu stoletja prenehal izhajati.¹⁴ Šele leta 1843 so kot strokovni list v slovenščini začele izhajati Bleiweisove *Kmetijske in rokodelske novice*.¹⁵ Leopold Kordeš (1808–1879), v letih 1838 do 1840 ter leta 1844 urednik *Carniolie*,¹⁶ domovinskega časopisa in razvedrilnega lista za umetnost, gledališče in družabno življenje (*Carniolia. Vaterländische Zeitschrift und Unterhaltungsblatt für Kunst, Literatur, Theater und geselliges Leben*),¹⁷ je načrtoval izdajanje političnega periodičnega glasila *Kranjske* ali *Slovenske novice* v slovenskem jeziku, ki bi ga spremljala literarna priloga *Zora*. Guverner Schmidburg (1799–1846),¹⁸ ki je pred tem brez vednosti

¹² Več o *Télégraphu* glej J. Tavzes, *Slovenski preporod pod Francozi*, Ljubljana 1929, tu str. 12.

¹³ Mednoviška doba je obdobje od zatona Vodnikovih *Lublanskih novic* leta 1800 do rojstva Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novic*. "[...] to je ono medobdobje, ko je na slovenskih, že zoranih časniških brazdah zavladal popolen molk, ko se je slov. beseda zatekla pod tujo časniško streho in so tuji listi odpirali našim možem svoje predale." Glej F. Vatovec, *140 let slovenske žurnalistike*, Maribor 1937, str. 9.

¹⁴ *Lublanske novice* so prinašale predvsem zunanje politične novice o najnovejših dogajanjih: o napoleonskih vojnah s pozivom urednika k obrambi domovine, sicer pa je Vodnik, razsvetljenec svojega časa, pisal tudi zabavne in poučne prispevke o kulturi, objavljal gospodarska poročila ter s tem pokrival najpomembnejša področja takratnega javnega življenja. Več o tem glej M. Miladinović Zalaznik, *Das Revolutionsjahr 1848 in den Laibacher Blättern Laibacher Zeitung, Illyrisches Blatt und Kmetijske in rokodelske novice*. V: Amann, Klaus; Lengauer, Hubert; Wagner, Karl (ured.), *Literarisches Leben in Österreich 1848–1890*, Wien–Köln–Weimar 2000; Böhlau Verlag, str. 601–623, tu str. 602.

¹⁵ O tej problematiki glej M. Miladinović Zalaznik, *Das Revolutionsjahr 1848 ...*, str. 604–606.

¹⁶ Od 1. maja 1840 do 28. aprila 1843 je bil urednik *Carniolie* Franz Hermann von Hermannsthal (1799–1875). Več o njem glej M. Miladinović Zalaznik, *Franz Hermann von Hermannsthal. V: Slovenska kronika XIX. stoletja (1800–1860)*, Ljubljana 2001, str. 238–239.

¹⁷ Več o *Carniolii* glej M. Miladinović Zalaznik, *Literarna in kritiška ustvarjalnost v nemški reviji Carniolia (Ljubljana, 1838–1844) s posebnim ozirom na domovinskost*, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1994.

¹⁸ Baron Jožef Kamilo Schmidburg je bil junija 1822 imenovan za deželnega guvernerja v Ljubljani. Delo je opravljal do leta 1840, ko je bil zaradi bolezni upokojen. Med številnimi zaslugami ne moremo spregledati njegovih simpatij za slovenski narodni preporod. Schmidburg je bil široko razgledan in izobražen mož, ki se je kljub obilici upravnega dela zanimal za kulturno življenje. Celo guvernerjeva hiša je bila prizorišče gledaliških predstav. Peter Radics poroča o igri, ki jo je Franz Jacomini napisal leta 1826 posebej za Schmidburga in njegovo družino ter so jo očetu zaigrali kar otroci, pet hčera in sin. Glej P. Radics, *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach. Kulturbilder anlässlich der Eröffnung des Kaiser Franz Joseph-Jubiläumstheaters*, Ljubljana 1912, str. 99–100.

šefa cenzurnega in policijskega urada na Dunaju dovolil izdajanje *Carniolie*, tokrat ni mogel odločiti sam. Prošnja je romala na Dunaj, Sedlnitzky pa je tako posredno izvedel za *Carniolio*. Zahteval je pojasnila. Medtem ko se je Schmidburg pohvalno izrazil o *Carniolii* in njenem uredniku, pa sta bila gubernijski svetnik Wagner in policijski direktor Sicardi proti zamisli o izdajanju časnika v slovenskem jeziku, med drugim tudi zato, ker naj bi bil Kordeš po Metelkovem in Prešernovem mnenju premalo večšč slovenščine.¹⁹ Kordeš je kasneje skupaj s tiskarjem Blaznikom prosil samo za dovoljenje za izdajanje literarnega glasila, vendar pa se Sedlnitzky te teme ni dotaknil nikoli; za nazaj je dovolil le izdajanje *Carniolie*, verdar le, če se bo držala cenzurnih navodil. Prizadevanja Kordeša je nato nadaljeval tiskar Jožef Blaznik (1800–1872). Ker sta bila deželni gubernij in Sedlnitzky gluha za njegove prošnje, se je obrnil na Notranjeavstrijsko industrijsko in obrtno društvo. S podporo kranjske delegacije v njem je 10. februarja 1843 Sedlnitzky izdal dovoljenje za izdajanje tehničnega lista v slovenskem jeziku, katerega urednik je postal dr. Janez Bleiweis.

Skupina treh duhovnikov, Janez Cigler (1792–1867), Ksaver Andrioli in Ignac Holzappel (1799–1868), si je sicer že pred tem prizadevala za ustanovitev ilirskega tedenskega lista z naslovom *Slavinja*, ki bi izhajal vsak petek kot priloga časnika *Laibacher Zeitung*, vendar so bila njihova prizadevanja neuspešna.²⁰ Namesto *Slavinje* je smela šele leta 1830 iziti *Kranjska čbelica*,²¹ ki je redno izšla v prvih treh letih, četrti zvezek pa je prišel na svetlo leta 1834. Peti zvezek je bil izdan šele leta 1848, po petnajstletnem odmoru, h čemur je veliko pripomogel tudi dunajski cenzor in nasprotnik *Čbelice* Kopitar; to pa je bil obenem tudi zadnji zvezek *Čbelice*.

V tej t. i. mednoviški dobi so morali avtorji iskati možnosti, kjer so lahko objavljali, to pa so ponujali nemški listi. V Ljubljani *Laibacher Zeitung* s svojimi prilogami, med katerimi ne gre spregledati *Laibacher Wochenblatta zum Nutzen und Vergnügen* in njegovega naslednika *Illyrisches Blatta*, pomembna pa je tudi že omenjena *Carniolia*, na Koroškem in Štajerskem pa so bili tovrstni časopisi *Carinthia* (Celovec, od 1811 dalje), *Kärntnerische Zeitschrift* (Celovec, 1818–1835) ter graški *Der Aufmerksame* (1812–1842). Ker v prvi polovici 19. stoletja še ne moremo govoriti o nacionalni diferenciaciji, je toliko bolj razumljivo, da so v nemških časopisih, ki so se ukvarjali s kulturnimi, gospodarskimi, etnografskimi, domoznanskimi in drugimi temami, objavljali tako slovenski kot nemški pisci.²²

V začetku 19. stoletja sta torej v Ljubljani izhajala dva nemška lista z istim naslovom *Laibacher Zeitung*. Prvega je izdajala Egrova, drugega pa Kleinmayrjeva tiskarna. Oba časnika sta se 2. julija 1807 združila v *Vereinigte Edel von Kleinmayer'sche und Leopold Eger'sche Laibacher Zeitung*. List je prinašal predvsem avstrijske pokrajinske "politične"

¹⁹ *SBL*, Ljubljana 1925–1932, 1. zvez., str. 515.

²⁰ V imenu "družbe nekaterih svetnih duhovnikov" so zaprosili za dovolitev časopisa *Slavinja*, pisanega v slovanskem jeziku, v kranjskem narečju. Na zahtevo Dunaja so idejni očetje časopisa pripravili podrobno predstavitev *Slavinje*, v kateri so 15. oktobra 1824 zapisali: "Das herauszugeben beabsichtigte krainische Wochenblatt soll bloss ein literarisches Blatt seyn, daher keine politischen Neuigkeiten in selbes aufgenommen werden [...]" *Slavinja* naj bi bil domovinski list, ki pa v svojih prispevkih ne bi obravnaval le Kranjske, temveč bi bi zajel vse Slovane. Glej J. Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva II*, Maribor 1969, str. 93–96.

²¹ Miha Kastelic (1799–1868) je 8. januarja 1830 zaprosil ljubljanski gubernijski kolegij, naj mu dovoli izdajati zvezke "domorodnih poezij". Samo po posredovanju naklonjenega guvernerja Schmidburga je Kastelic že 11. februarja iz urada Sedlnitzkega dobil dovoljenje za izdajanje.

²² Vošnjak je v svojih *Spominih* zapisal: "V naši hiši smo med seboj navadno nemško govorili, toda znali smo tudi slovensko. Čutili pa se nismo ne za Nemce, ne za Slovence, ker se za narodnost sploh nikdo ni menil do l. 1848. in nam je jezik le bil sredstvo, da se sporazumemo med seboj in drugimi." Glej J. Vošnjak, *Spomini*, Ljubljana 1982, str. 16.

novice ter pusta in skopa poročila o sočasnih dogodkih po Evropi. Že dve leti po združitvi obeh listov, je časnik postal *Vereinigte Laibacher Zeitung* in ga je tiskal Kleinmayr.

Leta 1804 je dobil Kleinmayrjev ljubljanski časnik tudi svoj dodatek, časopis za “zabavo in korist”, *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen*.²³ Do leta 1807 je imel tovrstno literarno prilogo tudi Egerjev časnik, imenovala pa se je *Anhang der Laibacher Zeitung*²⁴ in je kazala na podobnost z *Laibacher Wochenblattom*.

Stadelmannov časopis “za korist in zabavo”

Ignaz Alois Kleinmayr (1745–1802), lastnik Kleinmayrjeve tiskarne, utemeljitelj tretje tiskarske delavnice v Ljubljani, je leta 1794 vodenje tiskarne prepustil svoji ženi Tekli, rojeni Lieber,²⁵ sam pa se je preselil na posestvo v Žužemberku, kjer je imel papirmico. Že marca 1795 je Tekla Kleinmayr tiskarno za letno plačilo 800 goldinarjev in 50 odstotkov rabata od prodane zaloge v knjigarni oddala v najem Andreju Gasslerju,²⁶ ki pa je leta 1804 prekinil najemno pogodbo z njo. Tekla se je za vodenje tiskarne in knjigarne v naslednjih letih pogodila z Jurijem Stadelmannom (ok. 1780–1807), po njegovi smrti leta 1807 pa je posle za kratek čas spet vzela v svoje roke.

Na vsesplošno odprtost, razgledanost in inteligenco moža, ki je pred tem služboval v graški licejski knjižnici, kaže dejstvo, da je ne le nadaljeval z izdajanjem Kleinmayrjevega *Laibacher Zeitung*, temveč je začel izdajati tudi literarno-znanstveno tedensko prilogo za pouk in zabavo *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen*, ki jo je tudi urejeval. S tem tednikom je Ljubljana dobila novo zvrst lista, ki ga po definiciji Ivana Prijatelja lahko imenujemo časopis.²⁷ Nova priloga Kleinmayrjevega časnika ni vsebovala političnih vesti, pač pa je prinašala domoznanske, zemljepisne, zgodovinske in topografske članke, biografije, objave pesmi, kratke prispevke o gledališču, modi, zdravju in zdravljenju, anekdote, kratka poročila o književnih novostih itd. Pri poročanju o knjižnih novostih v časopisu pogrešamo smotern izbor, saj je Stadelmann o tovrstnih novostih razpravljal brez repa in glave.

²³ V Ljubljani so ohranjeni vsi letniki časopisa. Vse letnike hrani knjižnica Narodnega muzeja, ki ji je leta 1929 in 1931, kot je zapisano na kataložnem kartončku, manjkajoče letnike poklonil Otomar Bamberg (1848–1934), zadnji zasebni lastnik nekdanje Kleinmayrjeve tiskarne v Ljubljani. Narodna in univerzitetna knjižnica, časopisna čitalnica, hrani letnike 1804, 1805, 1814 (nepopolno), 1815 (nepopolno), 1816 (nepopolno) in 1817 ter 1818.

²⁴ Nekatero številko hrani knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani, priloženo letniku 1807 *Laibacher Wochenblatta*.

²⁵ Glej B. Berčič, *Tiskarstvo na Slovenskem*, Ljubljana 1968, str. 74. Arko pa poroča, da je Kleinmayr že 23. marca 1789 tiskarno izročil svoji ženi, katere oče se je imenoval Lieber. Glej A. Arko, *Tristoletnica tiskarstva v Ljubljani*, Ljubljana 1875, ponatis izdaje iz leta 1875 je leta 2000 izdal Trubarjev antikvariat, str. 21.

²⁶ Podatki o rojstvu in smrti niso znani.

²⁷ V slovenščini je razlika med izrazoma časnik in časopis malenkostna, predvsem je vezana na bolj ali manj arhaično rabo. Raba besede *časnik* peša, sicer pa beseda pomeni tako kot *časopis* “dnevno ali tedensko glasilo za obveščanje javnosti”. Ivan Prijatelj je med prvimi opozoril na terminološki problem. Pravi, da je časnik namenjen v prvi vrsti politiki in šele nato ostalim vprašanjem kulturnega življenja ter izhaja iz dneva v dan. Časopisi se po njegovi oceni glede na namen, kateremu služijo, delijo na leposlovne ali književne in umetniške, družinske ali zabavne, publicistične ali revije ter v strokovne časopise. Časopisi so tako “stalen in trden dokument kulture naroda.” Glej I. Prijatelj, *Naši časopisi*. V: *Ljubljanski zvon*, letnik XXXVIII, Ljubljana 1918, str. 201–216, tu str. 201.

Jurij ali nemško Georg Stadelmann je bil rojen okoli leta 1780 v Bregenzu ob Bodenskem jezeru, umrl pa je po večmesečnem bolehanju v Ljubljani leta 1807. Bil je tiskar, založnik in časnikar ter, kot pravi Wurzbach, tudi pisatelj.²⁸ Svoje prve korake v svet znanja je Stadelmann naredil v Constanzi in v Innsbrucku, svoj študij pa je dokončal v Gradcu. Aprila 1802 je prevzel mesto praktikanta v licejski knjižnici v Gradcu:

*“Diese Stelle gewährte ihm reichliche Gelegenheit, seinen Wissensdrang zu befriedigen; er hatte sie eben auch aus dieser Absicht gesucht. Die Literatur des Mittelalters, worin die Bibliothek ziemlich gut bestellt war, und in dieser Richtung manches seltene Werk besaß, zog ihn zumeist an.”*²⁹

Leta 1804 je prišel Stadelmann v Ljubljano, kjer je za Andrejem Gasslerjem prevzel v najem Kleinmayrjevo tiskarno in knjigarno, obenem pa je v njegove roke prešlo tudi uredništvo *Laibacher Zeitung*. O Stadelmannovem tiskarskem delovanju skoraj ni poročil, ravno tako nimamo posebej evidentiranih njegovih morebitnih slovenskih tiskov. Sklepamo lahko, da je bila njegova dejavnost v prvi vrsti posvečena izdajanju in urejanju časopisa ter knjigotrštvu, medtem ko je tiskarstvo zaostajalo.³⁰ Že prvega marca 1804³¹ je začel Stadelmann v Ljubljani izdajati prilogo *Laibacher Zeitung* imenovano *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen* (“als Zugabe zur Edel von Kleinmayerischen *Laibacher Zeitung*”). Wurzbach hvali Stadelmannovo poetični talent in navaja, da je v tisku izšlo Stadelmannovo delo *Empfindungen eines österreichischen Patrioten bei der gänzlichen Befreiung Italiens*.³²

Stadelmann je bil izobraženec z literarnim in znanstvenim čutom. Zanimiv konjiček, s katerim se je ukvarjal, je bilo zbiranje inkunabul,³³ lesorezov ter sestavljanje seznama starih tiskov.³⁴ Njegove izkušnje s časnikarskega področja, ki jih je nabral že v Gradcu pri urejanju literarne priloge splošnega časnika za Notranjo Avstrijo,³⁵ so bile zagotovo dobra dota na pot novoustanovljenemu *Laibacher Wochenblattu*. Kmalu po prihodu v Ljubljano se je Stadelmann spoprijateljil z J. A. Zupančičem (pod nemškimi teksti se je podpisoval Johann Anton Suppantšitsch), zagotovo pa je imel stike tudi s Zoisovim krogom, o čemer priča korespondenca med Kopitarjem in Zoisom.³⁶ Prav stiki s Zoisom in njegovimi somišljeniki so pripomogli k temu, da je Stadelmann vzel kup preporodnih gesel, njegov list pa je, čeprav pisan v nemščini, na neki način postal opora preporodu na Kranjskem.

Veliko prijateljstvo, ki je vzkliklo med Zupančičem in Stadelmannom, sicer sodelavcema pri ljubljanskem tedenskem listu, se kaže v tem, da je Zupančič prijatelju, umrlemu pri komaj 27-ih letih, posvetil pesem *Elegie am Kirchhofe. Ein Todtenopfer für Stadelmann*, objavljeno leta 1807.³⁷ Poleg tega pa je Zupančič v četrti številki *Laibacher Wochenblatta*, 24. januarja 1807, objavil tudi ganljiv nekrolog prezgodaj preminulemu Stadelmannu:

²⁸ Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreichs*, Wien 1856–1891, 36. zvez., str. 321.

²⁹ Ravno tam.

³⁰ B. Berčič, nav. delo, str. 81.

³¹ Na predstrani izvoda, shranjenega v časopisni čitalnici v NUK-u, lahko preberemo sporočilo, zapisano v rokopisu, ki pravi, da izvodu ni priložen list, ki je naznanjal, da bo izšel *Laibacher Wochenblatt*: “Der Verleger der Edel von Kleinmayr’schen *Laibacher Zeitung* an das Publikum” List naj bi bil datiran: Laibach, den 28. Februar 1804, Georg Stadelmann, Verleger. Glej izvod v časopisni čitalnici, signatura 39739.

³² Wurzbach, nav. delo, 36. zvez., str. 322.

³³ Glej F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*, Slovenska Matica, Ljubljana 1929–1938, str. 385.

³⁴ SBL, Ljubljana 1960–1971, 3. zvez., str. 434.

³⁵ Wurzbach, nav. delo, 36. zvez., str. 321.

³⁶ Korespondenca je ohranjena v prepisih Ivana Prijatelja. Več o tem glej F. Kidrič, nav. delo, str. 385.

³⁷ SBL, 3. zvez., str. 434.

“Am 15. d. M. früh Morgens gegen 7 Uhr starb allhier Herr Georg Stadelmann, Pachtinhaber der Edel v. Kleinmayerischen Buchhandlung und Buchdruckerey in der Blüthe seiner Jahre, nach einem dreimonatlichen Krankenlager [...] Erschöpfende Kenntnisse in der Bibliographie, in der Geschichte der Literatur des Mittelalters, mit vorzüglicher Hinsicht auf die lateinischen Dichter derselben Zeit, Geschmack, Scharfsinn, und kritische Gründlichkeit machten ihn zum achtungswerthen Literator. Allein theurer war er seinen Freunden noch als Mensch; denn das Lebenswürdige und Gefällige in seinem Umgange, das Interesse seiner Gespräche, seine Bescheidenheit und sein stets reger Sinn für jeden Genuß des Lebens machten ihn bald Jedermann zum Freunde [...] Theuer war er dem ganzen Publikum; denn die kritische Auswahl von Daten, und die pragmatische Zusammenstellung derselben, die sein Zeitungsblatt zu einem der besten im Inlande erhoben, zeigen in ihm klar den denkenden Forscher der Zeitgeschichte, und erschweren seinen Verlust allgemein.”³⁸

Stadelmannova uredniška politika

V *Laibacher Wochenblattu* je Stadelmann videl neke vrste “moralčni tednik”. List se je od vseh ostalih tedanjih ljubljanskih časopisov bistveno razlikoval predvsem po tem, da ni prinašal novic o političnih dogodkih. Bil je literarno-znanstvena priloga uradne *Laibacherice*, ki so jo še najbolj od vsega zanimala domoznanske teme, obenem pa je bila temeljna naloga tednika, da bralcem posreduje znanje, jih poduči in jim približa nekatere pomembne dogodke iz domače zgodovine, predstavi pomembne osebnosti, živeče na Kranjskem, jih seznani z naravnimi znamenitostmi, obenem pa jih zabava s krajšimi zbadljivimi epigrami,³⁹ mislimi in anekdotami, članki o modi in izumih. Sem in tja srečamo v *Laibacher Wochenblattu* tudi poročila o gledališču in novih knjižnih izdajah, vendar pa pri tovrstnem poročanju posebne sistematike ni opaziti.

Stadelmann v svojem listu ni skrival, da je nemške krvi, še več: bil je tudi pod močnim vplivom vedno bolj prisotne nemške narodne zavesti, o čemer pričajo nekateri članki. Stadelmann tako že v prvi številki *Laibacher Wochenblatta* iz leta 1804 ostro protestira proti članku, ki ga je objavil *Prager Zeitung*, v katerem neznani avtor predlaga, da bi se Nemci in Francozi najlažje pobratili in spoznali z izmenjavo svojih otrok, ki bi se tako priučili tudi jezika: francoski otroci nemškega in obratno. Stadelmann je opozoril na dejstvo, da nemškemu očetu pač ne more biti vseeno ali mu vrnejo francoskega ali nemškega otroka. V prispevku z naslovom *Bemerkungen über ein Sprachbildungsmittel der Grenznachbarn verschiedener Nationen*, podpisan z G. St., pa piše:

“Die Prager Zeitung, und mit einigen Zusätzen auch ein ausländisches Journal empfehlen als ein sehr taugliches Sprachbildungsmittel den Gränznachbarn verschiedener Nationen ihre Kinder wechselseitig zur Erziehung auszutauschen [...] Diesen Vorschlag jenen deutschen Provinzen zu machen, kann der Geist Herrmanns keinem Deutschen eingeben. Ich glaube, jede Nation soll das reine Gepräge ihrer Herstammung erhalten, und zwey verschiedene Nationen fraternisieren, heisse so viel, als beyde zusammen in ein characterloses Zwittergeschöpf umbilden [...] Krain gränzt an Italien, und Croatien, ich frage den Verfasser der Notiz, mit welcher Nation rath er die Jugend von Krain auszutauschen?”⁴⁰

³⁸ *Laibacher Wochenblatt*, št. 4, 24. 1. 1807, nepaginirano.

³⁹ Na primer: “Frau Liebereich pflegt stets zu sagen: / Ein wahrer Engel ist mein Mann, / Doch Niemand glaubt daran, / Weil Engel keine Hörner tragen.” *Laibacher Wochenblatt*, št. 18, 1805, nepaginirano.

⁴⁰ *Laibacher Wochenblatt*, št. 1, 1804, nepaginirano.

Svoja stališča je Stadelmann razkril še nekajkrat. V 15. številki iz leta 1804 je tako ponovno ogorčeno reagiral na pisanje tokrat francoskega lista *Journal de Paris*, ki je poročal, da se francoski jezik v Nemčiji vedno bolj dviga na raven univerzalnega jezika.⁴¹ Leta 1806 je v 33. in 34. skupni številki v prispevku z naslovom *Ein Wort über die Deutschen* branil Nemce pred očitkom, da propadajo.⁴² Ravno tako je Stadelmann večkrat spregovoril o svoji antipatiji do francoske revolucije, vendar pa je o Napoleonu vseeno vedno pisal spodobno in brez neumestnih žaljivk.⁴³

O izredni širini, odprtosti in izobraženosti moža, ki je urejal *Laibacher Wochenblatt* govori tudi to, da njegov nemški nacionalizem nikoli ni postal napadalen. Že v članku o zamenjavi otrok⁴⁴ je spregovoril o narodni vzgoji ne le za Nemce, temveč za prav vsak narod, ki naj dobi čisti značaj svojega porekla. V drugi številki svojega tednika⁴⁵ je najavil, da je naloga *Laibacher Wochenblata*, da objavlja drobce iz pokrajinske zgodovine⁴⁶ ter najrazličnejše življenjepise zaslužnih Kranjcev.⁴⁷ Veliko jih je prišlo izpod Zupančičevega peresa.⁴⁸

Svoje napovedi iz druge številke se je Stadelmann držal, poleg tega pa so se prispevki, ki jih je objavljal, dotikali tudi najrazličnejših tem o Slovanih na splošno,⁴⁹ o zanimanju tujcev za Kranjsko ali pa so govorili o kranjski literarni preteklosti in sedanjosti. Leta 1806 v 25. in 26. številki, ki sta izšli v eni skupni številki, naletimo na naslov *Vaterländische Literatur. Vorläufige Nachricht von dem krainerischen Wörterbuche des Herrn Professors Valentin Vodnik zu Laibach*.⁵⁰ Vodnik se je precej časa posvečal slovarju, s katerim se je začel resneje ukvarjati v 90-ih letih 18. stoletja. Odložil se je – za razliko od Kumerdeja – le

⁴¹ Ravno tam, št. 15, 1804, nepaginirano. "Neulich theilte das Journal de Paris die große Neuigkeit mit, da sich die französ. Sprache in Deutschland immer mehr zur Universalsprache erhebe, daß man in den Gesellschaftszirkeln überein gekommen sey, nur Französisch zu sprechen u. s. w."

⁴² Ravno tam, št. 33–34, 1806, nepaginirano.

⁴³ Člankov o Francozih je veliko. Stadelmann objavlja tudi biografije velikih francoskih mož, na primer: *Miszellen zur Charakteristik der Zeitgeschichte. Biographische Notizen vom Prinzen Bernadotte*. Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 33–34, 1806, nepaginirano.

⁴⁴ *Laibacher Wochenblatt*, št. 1, 1804, nepaginirano.

⁴⁵ *Laibacher Wochenblatt*, št. 2, 1804, nepaginirano.

⁴⁶ Nekateri naslovi: *Etwas über die Buchdruckerkunst in Krain* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 3, 1804, nepaginirano); *Beytrag zur Länderkunde. Das Herzogthum Gottschee* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 6, 1804, nepaginirano); *Völkerbeschreibung der österreichischen Monarchie* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 10 in naslednje številke, 1804, nepaginirano); *Beytrag zur Länderkunde. Istrien* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 20–26, 1804, nepaginirano).

⁴⁷ Nekateri naslovi: *Fragmente aus der Geschichte von Krain. Fragment einer Biographie Herberts Freyherrn v. Auersperg* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 2, 1804, nepaginirano); *Biographische Fragmente zur Geschichte von Krain. Georg Slatkoina* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 31, 1805, nepaginirano); *Beiträge zur Landeskunde und Geschichte von Krain. Thomas Chrön, Bischof zu Laibach* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 39, 1805, nepaginirano).

⁴⁸ Herbert Auersperg (*Laibacher Wochenblatt*, št. 2, 1804, nepaginirano); Tomaž Hren (*Laibacher Wochenblatt*, št. 39, 1805, nepaginirano); Johann Ludwig Schönleben (*Laibacher Wochenblatt*, št. 4, 1804, nepaginirano).

⁴⁹ Konec novembra 1806 je *Laibacher Wochenblatt* objavil v svoji 53. in 54. številki sporočilo *Nachricht an die Freunde der Slavischen Literatur*, v katerem je J. Kopitar opozoril na potrebo dopisovanja in sodelovanja z zunanjimi slavisti ter pozval rojake, naj začno sodelovati z Dobrovskim in z njegovim časopisom *Slavin*. "Er [Dobrovský] giebt eine Zeitschrift heraus, unter dem Titel: Slawin, Bothschaft an alle Slavischen Völker, oder Beyträge zur Kenntniß der Slavischen Literatur nach allen Mundarten [...] Der Bothe aus Böhmen wünscht sich, seinem Meister auch aus Krain welche Rückbothschaft mitzubringen, und wir laden daher unsre verehrten Landsleute ein, ihr Scherflein zu dieser wichtigen und folgereichen Anstalt beyzutragen." Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 53–54, 1806, nepaginirano.

⁵⁰ *Laibacher Wochenblatt*, št. 25–26, 1806, nepaginirano.

za nemško-slovenski slovar, vendar pa je delo ostalo v rokopisu. Poleg *Laibacher Wochenblatta* leta 1806 so o Vodnikovem slovarskem delu poročali tudi drugi časopisi: leta 1802 *Patriotisches Tagblatt* iz Brna, leta 1807 dunajski *Intelligenzblatt der Annalen der deutschen Literatur des deutschösterreichischen Kaiserthums*, o slovarju pa je leta 1806 poročal tudi Vodnik sam v pismu Čehu Dobrovskemu.⁵¹

Istega leta številki 33 in 34 prineseta še eno zanimivo objavo: *Historische Fragmente über die krainerische Poesie*. Avtor prispevka je podpisan z inicialkami A. S., vendar pa zlahka prepoznamo pisanje J. A. Zupančiča. Med drugim avtor omenja slovensko ljudsko slovstvo, spregovori o Pohlinu in Linhartu ter navaja slovenske naslove. Poroča pa tudi o gledališču v Ljubljani, in sicer o Kotzebuejevem *Hahnenschlagu*, ki ga je leta 1803 za slovenski oder priredil Jernej Kopitar, sklepe verze je prevedel Valentin Vodnik, uprizorili pa so ga otroci na ljubljanskem stanovskem odru:

“Im Sommer 1803 wurde auf dem Theater zu Laibach von einer Kindergesellschaft eine Umarbeitung von Kotzebues Hahnenschlag, unter dem Titel Tinzhek Petelinzhek mit Gesang aufgeführt. Hierin herrscht schon eine reinere und gebildetere Sprache, und sehr viel Natives aus unserer Kinderwelt. Es ist in der That Schade, daß dieses artige Stück noch Manuscript ist.”⁵²

Zupančič nadaljuje z literarnimi prispevki, ki jih ne ceni preveč, saj njihova poetična vrednost ni vredna omembe,⁵³ v nadaljevanju pa oriše nastanek in izid Vodnikovih *Pesmi za pokušino*:

“Seit einigen Jahren erschienen in den krainerischen Kalendern und Zeitungen auch einige einzelne Gedichte, die ihr Verfasser nun sammelte und in diesem Jahre herausgab. Sie heißen: *Péſme sa pokúšino*. Richtige Darstellung der Laune und des Charakters der Nation, und ein rein slavischer, der Natur getreuer Ausdruck bestimmen den Werth dieser lesenswürdigen Gedichte, wie es sich auch von ihrem für die Ausbildung unseres Dialektes so thätigen Verfasser nicht anders erwarten ließ.”⁵⁴

Med posebej zanimive prispevke iz časa Stadelmannovega urednikovanja sodi Zupančičev članek o slovenskem ljudskem slovstvu in prevod pesmi o *Pegamu in Lambergarju*, objavljen leta 1806 v 37. številki tednika (*Übersetzung des krainerischen Volksliedes von dem Turniere zwischen dem Ritter Lamberg und Pegam*). V uvodu, ki govori o ljudskem blagu na splošno ter spregovori o prevodu slovenske ljudske pesmi v nemščino, je avtor zapisal:

“Volkslieder bezeichnen jedesmal mehr oder weniger treffend den eigenthümlichen Geist und Character der Nation, von der sie gefunden werden; und sind daher kein unwichtiger Beytrag zur Kenntniß der Sitten, und des Fortschreitens der Cultur, und des Geschmacks in einem Lande [...] Das Lied von Pegam wird in Oberkrain, besonders in Katzenstein, wo Christoph Lamberg hauste, noch vielfältig gesungen [...] Die gegenwärtige Übersetzung ist bey nahe wörtlich getreu, und macht auf alles Verdienst eigenartiger Behandlung Verzi-

⁵¹ Glej *SBL*, Ljubljana 1980–1991, 4. zvez., str. 514.

⁵² *Laibacher Wochenblatt*, št. 33–34, 1806, nepaginirano. August Kotzebue (1761–1819) je bil v svojem času zelo popularen avtor zabavnih odrskih del. Napeta zgodba in muzikalna zasnova brez idejne in miselne globine so značilne tudi za *Tinčka Petelinčka*, igro, postavljeno v meščansko okolje.

⁵³ Navaja na primer *Stiri pare kratkozhajnih novih pesmi*: Od Paula Knobelna skovane, Inu Krajnzam sa spomin dane. Einige dieser Lieder kann Niemand lesen, ohne zu erröthen, und ihr poetischer Werth ist unter aller Beurtheilung. Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 33–34, 1806, nepaginirano.

⁵⁴ Ravno tam.

cht. *Die schmucklose Einfalt, welche den Charakter des Volksliedes ausmacht, ist sorgfältig beybehalten [...]*"⁵⁵

Poročila o gledališču v Ljubljani se v Stadelmannovem času v *Laibacher Wochenblattu* pojavijo velikokrat,⁵⁶ urednik pa je dobro skrbel tudi za geografska in etnografska poročila. K prvim tako spadajo prispevki o domačih⁵⁷ in mestoma tudi o tujih deželah,⁵⁸ k drugim pa najrazličnejše etnografske zanimivosti, na primer značilnosti ljudi, živečih v habsburški monarhiji (*Völkerbeschreibung der österreichischen Monarchie*),⁵⁹ v enajsti številki pa med drugim spregovori tudi o oblačenju Kranjcev (*Characteristik der Winden und Krainer in körperlicher Hinsicht. – Kleidungsart*).⁶⁰

Poleg naštetega najdemo v Stadelmannovem *Wochenblattu* še pesmi, ki prihajajo izpod peres J. A. Zupančiča in J. G. Fellingierja (1781–1816), naletimo pa tudi na pesmi nemških avtorjev, na primer Goetheja in Wielanda, prispevke s področja ekonomije, zabavne in razvedrilne prispevke (npr. o ženskih karakternih potezah, ki se v nadaljevanjih iz številke v številko pojavljajo v letniku 1805), anekdote, zabavne spise itd. Stadelmann sicer ni objavljval pesmi in prispevkov v slovenskem jeziku, v vsem času njegovega uredništva ne najdemo v njegovem listu niti ene same slovenske rime,⁶¹ vendar pa mu kljub temu ne moremo očitati, da ni podpiral slovenskega preporoda.

Stadelmannovi sodelavci

Podoba *Laibacher Wochenblatta* v prvih letih njegovega izhajanja je sooblikovalo nekaj zaslužnih mož. Med njimi ne gre spregledati že večkrat omenjenega profesorja na celjski gimnaziji J. A. Zupančiča, ob njem moramo izpostaviti še Franca Antona Breckerfelda, posredno pa sta na nastajanje, vsebino in obliko lista vplivala tudi baron Žiga Zois in Valentin Vodnik, nekatere članke – veliko smo jih že nanizali – ki so imeli informativno funkcijo in so vplivali ter bili pomembni tudi za slovenski preporod, pa je prispeval Stadelmann sam.

Zupančič (1785–1833)⁶² je bil leposlovec, zgodovinar in potopisec. Sprva se je preživljal kot domači učitelj pri graščaku Fr. K. baronu Hallerju-Hallersteinu na Raki, zatem je decem-

⁵⁵ *Laibacher Wochenblatt*, št. 37, 1806, nepaginirano. Več o Pegamu in Lambergarju glej A. Janko, *Johann Anton Suppantšitsch / Janez Anton Zupančič (1785–1833) – Bedeutung und Grenzen seines literarischen Werkes*. V: Mádl, Antal; Motzan, Peter (ured.): *Schriftsteller zwischen (zwei) Sprachen und Kulturen*, München 1999, str. 59–68.

⁵⁶ *Laibacher Wochenblatt*, št. 10, 1804, nepaginirano. "Da dieses Blatt inskünftige von Zeit zu Zeit kurze kritische Theateranzeigen enthalten wird, so mag es nicht überflüssig seyn, eine Übersicht der Mitglieder unserer Schaubühne voraus zu schicken."

⁵⁷ Zupančičev prispevek *Fragmente aus der alten Geographie. Über das alte Nauportum (Laibacher Wochenblatt*, št. 7, 1805, nepaginirano); Breckerfeldov prispevek *Topographischer Beytrag zur Länderkunde von Krain. Möttling (Laibacher Wochenblatt*, št. 43, 1805, nepaginirano) itd.

⁵⁸ Na primer: *Länder- und Völkerkunde. Etwas über die deutschen Kolonien bey St. Petersburg (Laibacher Wochenblatt*, št. 8, 1806, nepaginirano); *Länderkunde. St. Domingo (Laibacher Wochenblatt*, št. 14, 1805, nepaginirano).

⁵⁹ *Laibacher Wochenblatt*, št. 10, 1804, nepaginirano.

⁶⁰ Ravno tam, št. 11, 1804, nepaginirano.

⁶¹ Kot zanimivost navajam, da je na primer celo ljubljanski tiskar Merk, ki je od leta 1788 do najkasneje 1797 izdajal Kleinmayrju konkurenčni *Merkische Laibacher Zeitung*, 21. novembra 1789 v 93. številki svojega lista objavil uvodni slovenski verz posvečen slavnemu junaku Loudonu [Laudon je napačen zapis imena], osvoboditelju Beograda pred Turki: Shivite jenu pite / Lubleni Lublanski Ludie / Vukaite, vekajte / Thu Laudonov vejelje. Glej *Merkische Laibacher Zeitung*, št. 93, 1789, nepaginirano.

⁶² Več o njem glej A. Janko, nav. delo (glej op. 55).

bra 1807 nastopil službo kot provincionalni suplent za zgodovino in zemljepis, se leta 1808 prijavil za brambovca, nakar ga je pot vodila na Dunaj, kjer je živel, ⁶³ in ga končno pripeljala v Celje, kjer je na gimnaziji poučeval zgodovino, zemljepis, matematiko, prirodoslovje, fiziko in grščino. Javno se je začel Zupančič udeleževati najprej v leposlovju. Njegovi zgodnji prispevki veliko obetajo, kažejo pa vpliv Nemcev: Klopstocka, Matthisona, Höltja in Schillerja. V Stadelmannovem listu je dobil priložnost za objavo svojih pesmi in drugih prispevkov. Poleg smisla za poezijo in dramatiko je kazal tudi navdušenje za zgodovinopisje. V 32. številki *Laibacher Wochenblatta* iz leta 1807 je pozval oblastva, graščake in duhovščino ter druge prijatelje domoznanstva, naj mu posredujejo (njemu osebno ali uredništvu) morebitne podatke o zgodovinskem in narodopisnem gradivu, da le-to ne bi utonilo v pozabo. ⁶⁴

Pod vplivom Herderja je Zupančič opozoril na ljudsko blago, ki ga je treba ohraniti prihodnjim rodovom kot dragoceno izročilo, ki pripoveduje zgodbo o narodni zgodovini in značaju. Vodnik mu je izročil svoj iz več inšic sestavljen ep o Pegamu in Lambergarju, ki ga je Zupančič prevedel v nemščino, ga objavil s krajšim uvodom leta 1806 najprej v *Laibacher Wochenblattu*, nato pa leta 1807 še v samostojni brošurici z naslovom *Der Turnier zwischen den beyden Rittern Lamberg und Pegam*. Sodelavec ljubljanskega tednika je Zupančič ostal tudi v letih od 1814 do 1818, kasneje pa je objavljajl v *Illyrisches Blatt*.

Franz Anton Breckerfeld ⁶⁵ je bil rojen leta 1740 v Starem gradu blizu Novega mesta, izhajal je iz plemenite družine in je bil, vse dokler njegove življenjske poti leta 1807 ni pretrgala smrt, veliki ljubitelj in zbiratelj narodnega blaga. Kot praktičen poljedelec se je ukvarjal z gospodarskimi vprašanji, marljivo je zbiral leksikalno gradivo (slovenska imena rastlin, ptičev in rib), slovenske pregovore ter izraze za najrazličnejša dela (tkanje, oranje itd.). Skupaj z Zupančičem sta začela v *Laibacher Wochenblattu* že v prvem letniku (1804) objavljati najrazličnejše domoznanske in zgodovinske članke, ki so se v nadaljevanjih pojavljali v listu pod naslovom *Fragmente aus der Geschichte von Krain*. Zupančič je tu objavljajl predvsem življenjepise znanih in zaslužnih mož, Breckerfelda pa so bolj zanimala topografske in zgodovinske teme, zanimiv je npr. njegov prispevek o zgodovini Istre, ⁶⁶ ki je v nadaljevanjih izhajal v več številkah. ⁶⁷

Maksimilijan Wurzbach prevzame uredništvo

Urednik *Laibacher Wochenblatta* Stadelmann je 15. januarja 1807 za vedno zaprl oči. Uredništvo je po njegovi smrti prevzel Maksimilijan Wurzbach (1781–1854), ⁶⁸ oče avtorja biografskega leksikona Konstantina Wurzbacha. Maksimilijan je bil sin avstrijskega stotnika Samuela Wurzbacha. Prve korake v svet znanja je naredil v Ljubljani, kjer je bil v gimnaziji sošolec Jerneja Kopitarja, ⁶⁹ zatem pa je študiral na Dunaju in je bil 2. junija 1806 promoviran za doktorja prava. Leta 1809 je odprl odvetniško pisarno v Ljubljani.

⁶³ Iz denarne zadrege mu je često pomagal Kopitar.

⁶⁴ *Laibacher Wochenblatt*, št. 32, 8. 8. 1807, nepaginirano.

⁶⁵ Zanimivo, vendar ne presenetljivo je, da Wurzbach Breckerfelda v svojem biografskem leksikonu ne navaja. Ob dejstvu, da veliki leksikograf tudi Leopoldu Kordešu v svojem delu ni namenil niti besedice, nas ne sme presenetiti, da neomenjen ostane Breckerfeld.

⁶⁶ "Das Land ist gebirgig; hat viele, gute, edle Weine; vortreffliches Öhl; einen nicht undankbaren Boden, schmackhaftes Obst, und für das Vieh, besonders für Schafe, gar wohl geeignete Weiden [...]" Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 20, 1804, nepaginirano.

⁶⁷ *Laibacher Wochenblatt*, št. 20–26, 1804.

⁶⁸ Več o Maksimilijanu Wurzbachu glej Wurzbach, nav. delo, 59. zvez., str. 25–26.

⁶⁹ *SBL*, Ljubljana 1980–1991, 4. zvez., str. 726.

V družabnosti naklonjeno hišo Wurzbachovih je med drugimi zahajal tudi Prešeren, ki je nedvomno poznal oba Maksimilijanova sinova, Karla in Konstantina, ki sta pripadala krogu svobodomiselne mladine.⁷⁰ Maksimilijan je pisal nemške pesmi, leta 1807 prevzel uredništvo *Laibacher Wochenblatta*, pozneje pa vanj pošiljal svoje pesnitve.

Sprva je Wurzbachu še nekako uspevalo, da je list obdržal na prejšnji kvalitetni ravni. Med pesniškimi stvaritvami so v ospredje stopali prispevki štajerskega častnika Johanna (Gustava) Georga Fellingnerja (1781–1816). Fellingner je študiral pravo v Gradcu, bil vzgojitelj na gradu Blagovni pri Celju, stopil v vojake in nato prišel kot nadporočnik in konskripcijski revizor v Postojno. V Celovcu je v letih med 1810 do 1814 občeval z Urbanom Jarnikom (1784–1844) in prevedel več njegovih pesmi. V rokopisu je Fellingner zapustil opis Postojnske jame.

Fellingnerjevo življenje je bilo kratko. Leta 1809 so ga v bitki na Piavi zajeli Francozi, še pred tem pa si je na bojnem polju poškodoval desno oko. Težave z vidom in s tem povezana nezmožnost udejstvovanja na bojnem polju pa tudi zavrnitev njegove prošnje za civilno službo so botrovale temu, da je zapadel v melanholijo, ki mu je naposled, v starosti komaj 35 let, uničila življenje.

Fellingner ni pisal le pesmi – njegova pesniška zbirka *Gedichte*⁷¹ je izšla v Celovcu 1819 in 1821 s spremno besedo dr. J. G. Kumpfa,⁷² pisal je tudi drame, igre, tragedije, v tisku pa je leta 1808 v Gradcu izšlo njegovo pisanje *Abgerissene Scenen aus der Geschichte der Menschheit. Ein Gesuch*.⁷³

V *Laibacher Wochenblattu* je objavljala pesmi vse od leta 1806 dalje, njegovi zanimivi prispevki pa so: *Freundschaft und Frohsinn*,⁷⁴ *Perioden der Jugendschwärmerey*,⁷⁵ *Gedanken eines frohen Schwärmers*,⁷⁶ *Menschenkraft und Menschengestalt; Ode*,⁷⁷ *Sehnsucht*.⁷⁸

Poleg Fellingnerja je bil zaslužen za podobo lista tudi Zupančič, ki je še naprej skrbel za objave topografskih in zgodovinskih člankov, sam pa je često prispeval biografske drobtinice. Med zanimivejšimi prispevki je še Zoisov članek o človeški ribici, objavljen v 29. številki leta 1807.⁷⁹ Tako je Stadelmannov list tudi pod Wurzbachom nekaj časa še zaslužil ime po glavnem mestu slovenske pokrajine. Toda vseeno so se časopisni stolpci vedno bolj polnili s prispevki o tujih deželah, domoznanstvo se je umikalo v ozadje.

⁷⁰ Ravno tam.

⁷¹ V 35. številki *Laibacher Wochenblatta*, 21. avgusta 1818, naletimo na oglas, ki vabi bralce, da Fellingnerjeve *Pesmi* naročijo v prednaročilu v Kornovi knjigarni v Ljubljani, v 41. številki istega leta pa neznani avtor, podpisan kot –mm– v prispevku *Fellingners Werke* hvali Fellingnerjev pesniški opus: "[...] die lyrischen Gedichte sind die eigentliche Sphäre seines Genius, Gedankenfülle, Reichtum der Bilder, ein tiefes zartes Gefühl, das mit holder Gemütlichkeit sich den Gegenständen hingiebt und liebend auf ihnen verweilt, charakterisieren seine Geistesprodukte [...]"

⁷² Dr. Kumpf je ob Fellingnerjevi prezgodnji smrti prijatelju posvetil nekrolog in ga objavil 30. decembra v 51. številki *Laibacher Wochenblatta*. Johann Gottfried Kumpf (1781–1862) je bil zdravnik in pisatelj, rojen in umrl v Celovcu. Leta 1818 je ustanovil *Kärntnerische Zeitschrift*. Pred tem se je bolj posvečal zdravniški praksi, sicer pa je Kumpf izdajatelj Fellingnerjevih pesmi (1819, 1821) v dveh zvezkih. Glej Wurzbach, nav. delo, 13. zvez., str. 372.

⁷³ Wurzbach, nav. delo, 4. zvez., str. 170.

⁷⁴ *Laibacher Wochenblatt*, št. 40, 3. 10. 1807, nepaginirano.

⁷⁵ "Tausend ferne Welten schwimmen / Durch den blauen Ozean, / Kleine Flockenwölkchen glimmen, / Lieblich schwebt der Mond heran, / Weißer Nebel deckt die Hayne, / Und im fahlen Dämmerseine / Ruht der große Schöpfungsplan [...]" Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 41, 10. 10. 1807, nepaginirano.

⁷⁶ Ravno tam, št. 51, 19. 12. 1807, nepaginirano.

⁷⁷ Ravno tam, št. 4, 23. 1. 1808, nepaginirano.

⁷⁸ Ravno tam, št. 20, 4. 5. 1808, nepaginirano.

⁷⁹ Zois se je zavzelo zanimal za človeško ribico in je imel ponavadi vsaj dva živa primerka Proteusa anguinusa v svojem kabinetu. V korespondenci je Zois ribice imenoval sirene. Glej *SBL*, Ljubljana 1980–1991, 4. zvez., str. 838.

Kopitar piše Zoisu: “Nič več kranjskega ni v tem listu.”

Že peti letnik (1808) ljubljanskega tednika je bil tak, da v njem skorajda ni bilo več prepoznati Stadelmannovega domoznanskega koncepta. Tik pred božičem, 23. decembra 1808, je tako Kopitar pisal Zoisu: “*Primerek Laibacher Wochenblatta je tudi med /Vašimi/ slovanskimi knjigami, in sicer do 1808, ko ni dobil Wurzbach nič več kranjskega, ampak je ponatiskoval le severnonemške zabavne liste.*”⁸⁰ Menda sam Zois letnika 1808 sploh ni več prejemal. Wurzbach se je z izdajanjem trudil do sredine maja 1809 (zadnja ohranjena številka v knjižnici Narodnega muzeja nosi datum 13. maj 1809),⁸¹ nato pa za pol leta prekinil izdajanje, sedmi letnik pa je zopet normalno izšel leta 1810, zadnja številka tega letnika je izšla 30. novembra.

Nekateri naslovi iz leta 1808 pričajo o slabi uredniški politiki in dobesednem kopiranju tujih zabavnih tiskov: *Über Humanität und humane Kriterien; Wirkung der Musik auf die Thiere*,⁸² *Die Thiere wissen die Erdbeben vorher*,⁸³ *Parodien über die Liebe, Ehe und Freundschaft*,⁸⁴ *Die Macht der Liebe*,⁸⁵ *Bruchstücke einer Reise durch Spanien im Jahr 1802*,⁸⁶ *Ueber die indianischen Völkerschaften an der östlichen Grenze von Peru*,⁸⁷ *Ueber das Hutabnehmen beym Grüßen*,⁸⁸ *Sprache des Herzens*⁸⁹ itd.

Še bolj nas preseneti šesti letnik *Laibacher Wochenblatta*. Vsako soboto prinese časopis med bralce že prej omenjene suhoparne teme, obenem pa občasno objavlja tudi pesmi s področja brambovske lirike ter prispevke prežete z nemškim nacionalizmom. Slovenska preporodna miselnost postane na straneh lista prava redkost.

V peti številki leta 1809, izšli 4. februarja, objavi *Laibacher Wochenblatt* pesem *Germania*, ki bi jo utegnili zagovorniki slovenske preporodne miselnosti razumeti kot pravo izzivanje.⁹⁰

Germania

“*Verzweifle nie,*” ruft in der Deutschen Brust
Der Wahrheit, und des Rechtes Götter-Stimme
 [...]
 In Grüften schläft der Auferstehung Keim,
Der sich am Sonnenlicht, zur kräft’gen Frucht entfaltet;
In Deutscher Brust ruht so die neue Welt,
Und Deutsche Kraft wird herrlich sie gestalten,
Den nimmer weicht von dem Volk die Kraft,
Das seinem Fürsten treu, in sich nur Rettung sucht.”

⁸⁰ F. Kidrič, nav. delo (glej op. 33), str. 387.

⁸¹ Kidrič kot zadnjo ohranjeno številko navaja številko z dne 15. aprila 1809. Knjižnica Narodnega muzeja hrani številke do sredine maja 1809, poleg tega pa je *Laibacher Wochenblatt* izhajal tudi še leta 1810.

⁸² *Laibacher Wochenblatt*, št. 2, 9. 1. 1808, nepaginirano.

⁸³ Ravno tam, št. 3, 16. 1. 1808, nepaginirano.

⁸⁴ Ravno tam, št. 4, 23. 1. 1808, nepaginirano.

⁸⁵ Ravno tam.

⁸⁶ Ravno tam, št. 19–20, 7. 5. 1808, nepaginirano.

⁸⁷ Ravno tam, št. 36, 3. 9. 1808, nepaginirano.

⁸⁸ Ravno tam, št. 37, 10. 9. 1808, nepaginirano.

⁸⁹ Ravno tam, št. 51, 17. 12. 1808, nepaginirano.

⁹⁰ Prim. F. Kidrič, nav. delo, str. 387.

V trinajsti številki (15. april 1809) sta se zvrstili še dve podobni pesmi: *Aufruf an Karnioliens Heldensöhne* in pesem *An Se. König. Hoheit den Erzherzog Ferdinand*, ki so jo brambovci peli na glasbeni akademiji v Krakovu 16. marca 1809 in govori o avstrijskih narodih, ki so kljub različnim jezikom in obleki ena složna nacija, še posebej, če jih ogrozi sovražnik:

“Und wo die Feinde stolz und hoch
Nur trennen, schmähen, drohn,
Sind Oesterreichs Völker stolzer noch,
Nur eine Nation,
Sie ruft geschlungen Hand in Hand:
Hoch lebe Oesterreichs Ferdinand!”⁹¹

Francozi ukinejo “Laibacherico” in z njo prilogo za “zabavo in korist”

Vse bolj je bilo v *Laibacher Wochenblattu* čutiti tudi prisotnost Napoleona v Evropi. Tednik je tako že 4. marca 1809 v svoji deveti številki posvetil članek Napoleonovi ideji univerzalne monarhije *Sind Universal-Monarchien auf die Dauer möglich?*, v katerem je razpravljal o Napoleonovi ideji in jo pobijal z zgodovinskimi dejstvi. Veliki imperatorji – Aleksander Veliki, Karel Veliki – so namreč že želeli ustvariti svoje univerzalne monarhije, pa jim ni uspelo.⁹²

Leto 1810 je prineslo še več sprememb. Začele so se pojavljati pesmi v francoskem jeziku,⁹³ ode Napoleonu v francoščini,⁹⁴ prispevki o zgodovini Ilirije od rimske province dalje,⁹⁵ poročila o življenju v Parizu⁹⁶ itd. V listu samem pa tudi pri Kidriču, ki ne navaja, da je *Laibacher Wochenblatt* izhajal tudi leta 1810, ne najdemo podatka o uredniku časopisa v tem letu, vendar pa lahko sklepamo, da je bil to Franc Peesenegger,⁹⁷ ki so mu Francozi po ukinitvi *Laibacherice* zaupali urejanje *Télégrapha*.

Toda kaj kmalu so bili dnevi *Laibacher Wochenblatta zum Nutzen und Vergnügen* skupaj z *Laibacher Zeitungom* šteti; z novim letom 1811 prenehata izhajati oba,⁹⁸ uradni

⁹¹ *Laibacher Wochenblatt*, št. 13, 15. 4. 1809, nepaginirano.

⁹² Ravno tam, št. 9, 4. 3. 1809, nepaginirano. “Alexander von Macedonien, Roms Weltherrschaft, und das Reich Karls des Großen. Diese drey Beherrschungen nennt Machiavelli die Universal-Monarchien; er fragt, wo sie jetzt sind, und will vielleicht dadurch anzeigen, daß sie keine lange Dauer aushalten können.”

⁹³ Ravno tam, št. 2, 12. 1. 1810, nepaginirano. *Les Souhais du jour de l'An*.

⁹⁴ Ravno tam, št. 32, 24. 8. 1810, nepaginirano. *Ode. A l'occasion du jour de Fête de Naissance De sa Majesté l'Empereur et Roi. Célébré à Laybach le 15 Août 1810*.

⁹⁵ Ravno tam, št. 9, 2. 3. 1810, nepaginirano.

⁹⁶ Ravno tam, št. 17–18, 27. 4. 1810 in 4. 5. 1810, nepaginirano. *Schilderung der Vermählungs-Feyerlichkeiten zu Paris*.

⁹⁷ Franc Peesenegger (ok. 1762–1841), frankofil, ljudski šolnik, filolog in urednik, Bavarec po rodu, je bil leta 1792 s cesarskim odlokom imenovan za gimnazijskega profesorja retorike v Ljubljani. Bil je poznavalec grške in latinske klasike, ljubitelj francoskega jezika in literature, dober nemški stilist, zaradi česar je tudi urejal Kleinmayrjev *Laibacher Zeitung* in od leta 1811 dalje *Télégraph*. Glej *SBL*, Ljubljana 1933–1952, 2. zvez., str. 278–281.

⁹⁸ 2. januarja 1811 se je *Laibacher Zeitung* združil s *Télégraphom*. Prvotni načrt je bil, da bi novi uradni list izhajal v francoskem, italijanskem, nemškem in ilirskem jeziku, dejansko pa so ga tiskali v le treh izdajah, saj primerka ilirskega tiska do danes še niso našli. V francoskem jeziku je list izhajal od oktobra 1810 do septembra 1813, italijanska izdaja se je obdržala zgolj kratek čas: od oktobra do konca leta 1810, saj je bila italijanščina v provincah jezik manjšine prebivalstva, nemško izdajo pa so tiskali od začetka leta 1811 do konca avgusta 1813. Za slovensko izdajo, ki se včasih omenja, zaenkrat ni dokazov.

časnik in njegova priloga za zabavo in korist. Nova oblast v Ilirskih provincah je 11. decembra 1810 v 75. številki Kleinmayrjevega in Egerjevega časopisa *Vereinigte Laibacher Zeitung* naznanila sledeče:

“Den Herrn Abnehmern dient hiermit zur Nachricht, daß mit dem ersten Jänner die *Laibacher Zeitung* mit dem *Telegraph* vereinigt wird, der forthin in der französischen, illyrischen und deutschen Sprache besonders erscheinen wird. Der *Telegraph* wird die Nachrichten aus Frankreich nach den Pariser Journalen liefern [...] Die deutschen Artikel werden aus der Wiener, Osner, Presburger, Hamburger, Frankfurter, Augsburger und Ulmer Zeitung genommen werden. Der bisherige Redakteur der *Laibacher Zeitung*, Herr Peesenegger, der nun einer der Mitarbeiter des *Telegraphen* ist, wird sich mit der Ausbeute aus gedachten Zeitungen beschäftigen, und ausschließlich die Redaktion der deutschen Nachrichten für den *Telegraph* besorgen. Da die deutschen Angelegenheiten für die Bewohner der Illyrischen Provinzen ein so großes Interesse sowohl in Hinsicht der Handlung als in Bezug ihrer Gewohnheiten darbieten, so wird Herr Peesenegger nichts vernachlässigen, um sie in diesem Punkte gänzlich zu befriedigen.”⁹⁹

Télégraph je bolj spominjal na prejšnji *Laibacher Zeitung* kot pa na njegovo prilogo za korist in zabavo. Objavljal je vladne uredbe in oblikoval javno mnenje, pisano na kožo Napoleonu. Literarnih prispevkov v listu je do leta 1813, ko uredništvo prevzame nadarjeni literat Charles Nordier (1780–1844), ki uvede celo feljton, malo. Kljub vsemu je bila francoska izdaja *Télégrapha* korak pred dotedanjimi nemškimi časopisi. Ne le da je list prinašal slovenistične članke v francoskem jeziku – te je konec koncev objavljali tudi Stadelmann v *Laibacher Wochenblattu*, *Télégraph* je prostor namenjal tudi objavam slovenskih pesniških izdelkov, za kar je imel *Laibacher Wochenblatt* manj posluha.¹⁰⁰

Ponovno med bralci

Takoj po odhodu Francozov so v Ljubljani ponovno začeli izdajati uradni *Laibacher Zeitung*. V Trstu je 26. septembra 1813 izšla zadnja številka *Télégrapha*, in sicer s francoskimi, nemškimi in italijanskimi teksti. Kleinmayrjeva tiskarna, ki je tiskala *Laibacher Zeitung*, se je že takoj leta 1814 odločila, da bo kot prilogo uradnemu časniku ponovno obudila tudi list za zabavo in korist, poučno literarno prilogo *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen*.

Že leta 1809 je Tekla Kleinmayr, vdova po Ignazu Aloisu Kleinmayrju, ki je po Stadelmannovi smrti leta 1807 dobri dve leti sama vodila tiskarsko delavnico, zopet poiskala najemnika. Januarja 1809 je za šest let sklenila najemno pogodbo in predala vse tiskarske in založniške pravice tiskarju Jožefu Sassenbergu (1773–1849). Ta je pod svojim imenom vodil Kleinmayrjevo podjetje ves čas francoske okupacije.¹⁰¹ Kleinmayrjeve delavnice pa so preživljale težke čase. Francozi so v Ljubljani odprli še četrto tiskarno (L’Imprimerie Impériale du Gouvernement des Provinces Illyriennes), ki je tiskala *Télégraph Officiel*. Berčič piše, da je samo papirnica, ki so jo imeli Kleinmayrjevi v Žužemberku, v teh letih rešila podjetje gotovega propada.¹⁰²

⁹⁹ *Vereinigte Laibacher Zeitung*, št. 75, 11. 12. 1810, nepaginirano.

¹⁰⁰ Prvi slovenski tekst objavljen v nemškem listu srečamo 21. novembra 1789 v Merkovem *Laibacher Zeitungu* (glej op. 61), *Laibacher Wochenblatt* je šele v 45. številki, 29. novembra 1814 objavil pesem v slovenskem jeziku *Ob flaynimu Godu Franzeta I. E/fraiha/rkiga Ze/farja*, nato pa 5. junija 1818 sonet Jovana Vesela Koseskega *Der Trost* v nemškem jeziku z vzporednim slovenskim prevodom (*Potažba*).

¹⁰¹ B. Berčič, nav. delo, str. 75.

¹⁰² Ravno tam.

Sassenberg je torej začel ponovno tiskati najprej *Vereinigte Laibacher Zeitung*,¹⁰³ (oktobra 1813), januarja naslednjega leta pa je spet oživil tudi prilogo *Laibacher Wochenblatt*. Žal je imel Sassenberg nesrečno roko pri izbiri urednika; delo je prevzel Kleinmayrjev črkostavec Pavel Deinzer (1786–1835).¹⁰⁴

Morda ne bi bilo pošteno vse krivde, da se list sprva ni mogel uveljaviti, naprtiti Deinzerju, čeprav ne moremo mimo dejstva, da je bil slab urednik. Zagotovo so bile delno krive tudi takratne politične razmere, ki so narekovale vsebino *Laibacher Wochenblatta*. Tako so v list zašle anekdote, ki so smešile Napoleona in netile navdušenje za cesarjeve zaveznike, za Ruse in njihovega carja, obenem pa so vneto sledile prizadevanjem svete alianse. Namesto verzov, ki smo jih bili navajeni iz prvih letnikov časopisa (1804–1808), je Deinzer v časopisu nizal neslane šale, neduhovite uganke, zgodbe, vse, čemur bi le s težavo lahko pripisali kakršno koli literarno vrednost. Obenem se zdi, da je Deinzer namerno ali nenamerno pozabljal na naslov lista, ki je še vedno ostajal *Laibacher Wochenblatt*, poročal pa o vsem drugem, le o Kranjski, o Kranjcih in o Ljubljani ne. V prvih dveh letnikih po odhodu Francozev v *Laibacher Wochenblattu* srečujemo celo tako eksotične naslove kot so: *Völkerkunde: Die Tatarischen Völker, Schilderung von Tunis, Beschreibung von Washington* itd.

Ker je Deinzerju očitno manjkalo tudi sodelavcev – ali pa jih ni znal pritegniti – mu ni preostalo drugega, kot da je v listu začel nizati imena znanih nemških literatov, zlasti avstrijskih. Pod pesnitvami so bili podpisani: Johann Nepomuk Edler von Kalchberg (1765–1827), Adolf Bäuerle (1786–1859), Ignaz Franz Castelli (1781–1862) in drugi. Med znanimi imeni pa srečamo Fellingerja,¹⁰⁵ že v letniku 1814 pa tudi ime na Dunaju živečega Ljubljanačana Karla Meisla (1775–1853).¹⁰⁶ Vsaj od leta 1816 dalje sta svoje prispevke Deinzerju izročala tudi Zupančič¹⁰⁷ in Franz Xaver Johann Richter (1783–1856),¹⁰⁸ nemške verze pa je objavljala tudi urednik sam. Omeniti moramo tudi prvo objavo Jovana Vesela Koseskega (1798–1884), ki se je v listu podpisal kot Johann Vessel Koseski. Mladi pesnik se je 17. januarja 1817 prvič predstavil javnosti s hvalnico J. Strassoldu¹⁰⁹ *Ode auf die Ankunft Se. Excellenz des Herrn Landes-Gouverneurs*.¹¹⁰ Samo teden dni kasneje, v četrti številki

¹⁰³ Leta 1807 sta Eger in Kleinmayr začela sodelovati in izdajati skupen *Vereinigte Edel von Kleinmayer'sche und Leopold Eger'sche Laibacher Zeitung*, ki se je leta 1810 preimenoval v *Vereinigte Laibacher Zeitung*, zatem prenehal izhajati ter ponovno prišel med bralce leta 1814. Leta 1820 se v Ljubljani konča obdobje konkurenčnih listov, *Vereinigte Laibacher Zeitung* postane *Laibacher Zeitung*.

¹⁰⁴ O Deinzerju žal nimamo podatkov, ne omenjajo ga Wurzbach ali drugi leksikoni. Kidrič navaja, da je bil Deinzer protestant, o čemer priča mrliška matrika pri Sv. Jakobu v Ljubljani, da je bil tujec in da je umrl leta 1835, star 49 let. Glej F. Kidrič, nav. delo, str. 632.

¹⁰⁵ *Empfindungen der Krainer bey der Ankunft ihres allgeliebten Monarchen Franz I. Kaisers von Oesterreich*. Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 20, 17. 5. 1816, nepaginirano.

¹⁰⁶ Karl Meisl je bil dramatični ljudski pesnik, med leti 1802 in 1844 je napisal kakih 200 ljudskih iger, s katerimi je ustvaril prehod od starejše trivialne dobe na klasično dobo dunajske ljudske igre. Od Meisla je dobil prve pobude F. Raimund. Meisl je bil prvi, ki je prirejal predstave v dobrodelne namene. Glej Wurzbach, nav. delo, 17. zvez., str. 284; *SBL*, Ljubljana 1933–1952, 2. zvez., str. 88.

¹⁰⁷ *Ein Bruchstück aus des Professors J. A. Supantschitsch Wanderungen durch den Cillierkreis*. Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 4–5, 2. 2. 1816, nepaginirano. Supantschitsch je za *Laibacher Wochenblatt* pisal že prej, tako je objavljala pesmi že v letniku 1814; npr. *Frühlingsgruß* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 22, 31. 5. 1814, nepaginirano).

¹⁰⁸ *Was sich 1716 oder vor hundert Jahren in Laibach zugetragen*. Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 49, 6. 12. 1816, nepaginirano.

¹⁰⁹ Strassoldo Julij Jožef (1771–1830) je, ko je bilo leta 1816 ustanovljeno kraljestvo Ilirija z deželnim gubernijem za Kranjsko in Koroško v Ljubljani, postal guverner in na tem mestu ostal vse do svojega odhoda iz Ljubljane leta 1818. Glej *SBL*, Ljubljana 1960–1971, 3. zvez., str. 497.

¹¹⁰ *Laibacher Wochenblatt*, št. 3, 17. 1. 1817, nepaginirano.

24. januarja 1817, pa se je s svojo nemško pesmijo oglašil tudi mladi Goričan, Čopov prijatelj, Franz Leopold Savio (1801–1847), podpisan kot F. L. S – o.¹¹¹ Kar nekaj avtorjev, ki so v *Laibacher Wochenblatu* podpisani z inicialkami, ni možno pravilno uvrstiti: J. Selan, B....t, B-r, Wn, F. K...r, Benkiser idr.¹¹²

V tem času je tednik objavil celo eno slovensko pesem. V 45. številki, 29. novembra 1814, namreč najdemo pesem: *Ob flavnimu Godu Franzeta I. E/traihar/škiga Zefarja*, poleg piše: *Gott erhalte Franz den Kaiser; na godbo sloshene po Josephu Haydn: péta v Metliki 4 dan meŕza Liŕopada 1814.*

Deinzer ni imel posluha za povesti, novele, da o romanu niti ne govorimo, še največ teže dajejo tedniku Richterjevi zgodovinski prispevki, ki so pisani v znanstvenem jeziku. Poročila o gledališču in književnih novostih se uredniku ne zdijo tako pomembna, da bi zasedala prostor v njegovem listu, preštejemo jih lahko na prste ene roke,¹¹³ omeniti pa je treba nekrolog Fellingnerju,¹¹⁴ ki ga lahko uvrstimo k literarni tematiki, izpod peresa dr. Kumpfa, izdajatelja Fellingnerjevih pesmi v Celovcu.

Edini prispevek, ki se dotika slovenistike se v Deinzerjevem listu pojavi 24. januarja 1817, v četrti številki, in nosi naslov *Ein Wort an Freunde der Sprachkunde*. Avtor je podpisan kot "neki kranjski filolog" (*ingesandt von einem krainerischen Philologen*),¹¹⁵ Kidrič pa navaja,¹¹⁶ da bi to utegnil biti Martin Kuralt.¹¹⁷

V prvi polovici leta 1817 so postali z listom nezadovoljni tudi v Ljubljani. Deinzer se kot urednik nikoli ni podpisoval, zato niti ni bilo jasno, komu očitati slabo podobo lista. Med ljudmi so krožila celo ugibanja, da je urednik Franz Xav. Richter, šolnik in profesor zgodovine, vendar pa je Richter te govorice v dvajseti številki, 16. maja 1817, odločno zanikal.¹¹⁸

Nato je minilo pet mesecev. Že oktobra 1817 pa je ljubljanski tednik objavil predloge in nazore o smotrnejši ureditvi lista (*Ansichten und Vorschläge zu einer zweckmäßigeren Einrichtung des Laibacher Wochenblattes*).¹¹⁹ Podpisani R. pa je zagotovo že bil Richter.¹²⁰ Njegovi nazori in predlogi o smotrnejši ureditvi lista so bili hud udarec uredniški politiki in tedanjemu uredniku Deinzerju.

¹¹¹ Sonet, objavljen v 4. številki, je Savio posvetil Fellingnerju (*Sonett an der Todtenurne Fellingners*). Zanimivo je, da Savia Wurzbach v svojem leksikonu ne omenja.

¹¹² Glej F. Kidrič, nav. delo, str. 633.

¹¹³ V trinajsti številki, 28. marca 1817, Deinzer objavi članek *Ueber die Trauerspiele: die Schuld von Müllner und die Anfrau von Grillparzer (votum separatim)*. Kot avtor je podpisan neki Berghoffer.

¹¹⁴ *Laibacher Wochenblatt*, št. 51, 20. 12. 1816, nepaginirano.

¹¹⁵ Ravno tam, št. 4, 24. 1. 1817, nepaginirano. "Jedermann wünscht, daß man seine Sprache ja nur in der Mundart seines Landesbezirkes in Büchern schreiben möchte. Die Erfüllung dieses Wunsches ist unmöglich, da es Legionen verschiedener Mundarten in einer jeden lebenden Sprache gibt; daher laßt uns einen billigen Vergleich treffen, und annehmbare Capitulations-Puncte vorschlagen [...] Jetzt nur noch eines: Dieser Aufsatz ist dem ächten deutschen Ohr ein unleidlicher Slowenismus, jedoch gibt es mehrere meiner Landesleute, welche meinen werden, er sey der Himmel weiß, wie schön deutsch aufgesetzt."

¹¹⁶ F. Kidrič, nav. delo, str. 633.

¹¹⁷ Kuralt Martin (1757–1845) je bil preporoditelj in pesnik. Glej *SBL*, Ljubljana 1925–1932, 1. zvez., 591–593.

¹¹⁸ *Laibacher Wochenblatt*, št. 20, 16. 5. 1817, nepaginirano. "Erklärung. Zur Widerlegung eines höchst ungegründeten Verdachtes erklärt der Unterzeichnete: 1. Daß er nie Redacteur dieses Blattes gewesen, 2. daß er bey dem, aus dem Wanderer eingerückten Aufsätze über den Handelstand nicht einmal einen consultativen Antheil genommen, 3. daß es mit seinem Charakter gänzlich unvereinbar sey, über irgend einen Stand, am allerwenigsten über den Handelstand zu radotiren. Franz Xav. Richter, ord. öffentl. Professor der Universalgeschichte."

¹¹⁹ Ravno tam, št. 44, 31. 10. 1817, nepaginirano.

¹²⁰ F. Kidrič, nav. delo, str. 634.

Richter v svojem pisanju primerja v letih od 1814 do 1817 izhajajoči *Laibacher Wochenblatt* z njegovim predhodnikom, ki je pod Stadelmannovo in kasneje Wurzbachovo taktirko izhajal od leta 1804 dočasne ukinitve *Laibacher Zeitung* pod Francozi. Njegov največji žal pa resničen očitek je, da je *Laibacher Wochenblatt* v primerjavi s prvimi letniki tednika močno nazadoval. V njem ni najti domoznanskih prispevkov, čeprav deželi ne manjka niti dogodkov niti učenih mož, ki bi o njih pisali.¹²¹

Celo tednik nemške ustavne stranke, ki je svoje ime prevzel po listu iz prve polovice 19. stoletja, je leta 1880 v feljtonu *Ein Laibacher Wochenblatt aus früherer Zeit* zapisal, da je *Laibacher Wochenblatt* leta 1817, ko je uredništvo prevzel Franz Xaver Richter, doživel pravi razcvet.¹²²

Kdo je bil Franz Xaver Richter?

Richter¹²³ se je rodil leta 1783 v Osoblahi (Hotzenplotz), njegov rojstni okoliš pa je takrat pripadal moravski enklavi v avstrijski Šleziji. Dočakal je dokaj visoko starost; v 73. letu je umrl na Dunaju. Richter je bil vsestranska osebnost: zgodovinar, topograf, književnik, urednik in šolnik. Bil je prvorojeni med sedmimi otroci. Gimnazijo je končal v tedanji pruski Šleziji, v Oplotah, kamor ga je oče poslal na prigovarjanje vaškega duhovnika, v Olomucu pa je obiskoval licej in bogoslovje. Richter je dosegal izvrstne uspehe že na gimnaziji ter se je poleg klasičnih študij posvečal tudi italijanskemu in francoskemu jeziku. Posebej francoščina mu je bila zelo ljuba in je jezik skrbno negoval. V Olomucu je sprva študiral filozofijo, vendar pa se je po prezgodnji smrti očeta premoženjsko stanje družine tako poslabšalo, da si je moral Richter sam služiti kruh. Poučeval je klavir in učil kot domači učitelj, obenem pa mu ni preostalo drugega, kot da se je namesto študiju medicine posvetil teologiji. Po letu 1806 je najprej služboval kot duhovnik v Olomucu in Tešinu, okrog leta 1810 se je zamenjal za mesto profesorja filozofije v Linzu, dobil pa je mesto profesorja zgodovine, zemljepisa in vzgojeslovja v Brnu. V Ljubljani so nekaj let zatem, 28. aprila 1815,¹²⁴ razpisali mesto profesorja na liceju. Richter je tu že jeseni istega leta zasedel stolico za splošno zgodovino ter svoj predmet predaval filozofom obeh letnikov do leta 1823/24.¹²⁵ Oktobra 1824 je Richter ponovno zapustil Ljubljano, saj je po posredovanju barona Schmidburga napredoval za bibliotekarja univerzitetne knjižnice v Olomucu.

Richter pa ni deloval zgolj na strogem znanstvenem področju, v spekter njegovega zanimanja sta spadali tudi beletristika in delno politika.

¹²¹ "Dennoch fehlt es dieser Provinz eben so wenig an geschichtlichem und Tagsinteresse, als an Männern von Talent und Geschmack, welche dem Laibacher Wochenblatte seinen alten, nur unwillkürlich unterbrochenen Ruhm wiederzugeben und durch ernste Theilnahme für die Dauer zu sichern vermöchten." Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 44, 31. 10. 1817, nepaginirano.

¹²² "Erst seit dem Jahre 1817 nimmt das Wochenblatt einen bedeutenderen Aufschwung, es hatte damals die Redaction der Professor der Weltgeschichte am hiesigen Lyceum, Franz Xav. Richter, übernommen, [...] ein hochgebildeter, von dem Verkehre mit der Welt sich nicht abschließender Gelehrter." Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 1, 21. 8. 1880, nepaginirano.

¹²³ Podatki so povzeti po Wurzbachu, 26. zvez., str. 46–48 in *SBL*, 3. zvez., str. 97–101.

¹²⁴ *Vereinigte Laibacher Zeitung*, št. 36, 28. 4. 1815, nepaginirano.

¹²⁵ "Im Herbst 1815 erhielt er die Professur der Weltgeschichte am Lyceum zu Laibach. Im Besitze eines umfassenden Wissens, voll reger Thatkraft und Liebe für seine neue Heimat, arbeitete er nun für die Aufhellung der Geschichte Innerösterreichs in einer Weise, welche ihm einen ehrenden Platz unter den Historikern Krains sichert. Mit großem Eifer durchsuchte er Archive (insbesondere hat er sich bei der Ordnung des reichen ständischen Archives zu Laibach Verdienste erworben), sammelte mit Bienenfleiß und bearbeitete manche bunte Partie in der Geschichte." Glej Wurzbach, 26. zvez., str. 46.

Richterjevi nazori in predlogi o smotrnejši ureditvi *Laibacher Wochenblatta*¹²⁶

V traktatu o *Laibacher Wochenblattu* je Richter nanizal nekaj točk, ki so se mu zdele pomembne in na katere je želel opozoriti. Pri tem sta mu bila za vzgled dva že obstoječa lista, ki sta se posvečala domoznanskim vprašanjem: *Der Aufmerksame* (Graz, 1812–1842) in *Carinthia* (Celovec, od 1811).

Richter je izpostavil sledeče:

1. Naslov lista naj bi se glasil *Krainische* ali *Illyrische Blätter*, saj bi bil časopis po svoji vsebini in po svojem namenu “*von Krainern verfaßt, und für Krainer berechnet*”.¹²⁷
2. Vsebina bi morala biti kolikor je le mogoče domovinska, domovinoznanstvo pa bi moralo biti v listu na prvem mestu, šele nato bi sledil izbor koristnega in najboljšega iz tujih časopisov.
3. Pod pojem “domovina” spada vse, kar zvišuje in plemeniti ljubezen in privrženost vladarju in domovini in skrbi za napredek vsestranske izobrazbe (izvzemši bogoslovje in politiko). Tu Richter našteje, o čem naj bi pisal *Laibacher Wochenblatt*:¹²⁸
 - a) o zgodovini dežele po vseh panogah, zlasti z ozirom na rimske in slovanske starozitnosti, spomenike srednjega veka, biografije, karakteristike in zanimive poteze slavnih rojakov starejše in novejše dobe;
 - b) o domovinski geo- in topografiji tako starega kot tudi srednjega veka, dalje o statistiki, in sicer v strogo znanstveni obliki, v obliki potovalnih opisov ali priložnostnih potovalnih beležk, zato tudi opisi naravnih znamenitosti, ki jih ima naša dežela tako veliko, javnih in privatnih zavodov za blagostanje prebivalstva;
 - c) o domovinski botaniki, flori, mineralogiji, slatinah, meteoroloških opazovanjih, o fužinah ter iznajdbah in popravkih, ki spadajo sem;
 - d) o javni in privatni vzgoji, klimatskih in krajevnih boleznih, o dietiki, prinašal naj bi svarila in nasvete;
 - e) o vsem, kar se tiče Slovencev, torej o njihovem jeziku, nravi, običajih, narodnih pripovedkah, narodnih pesmih in pregovorih;
 - f) izpod peres Kranjcev bi prihajala poezija in prozaični sestavki, šaljive in resne vsebine, življenjski nazori, krepke misli, v kolikor so v skladu z dostojanstvom lista;
 - g) list bi prinašal dnevna poročila, oznanila priporočenih spisov za ljudstvo in korespondence.

Richter je svoje pisanje zaključil s peto točko, v kateri je pozval in povabil vse kranjske literate k sodelovanju pri listu in jih prosil, naj svoje prispevke izročijo redakciji brezplačno. Šele če bi pričelo primanjkovati domovinske snovi, bi lahko sem in tja objavili kakšen članek tujca o Kranjski ter najzanimivejše vesti iz ostalih avstrijskih provinc ali drugod iz tujine. Tednik bi tako postal domovinski list, ki bi bil iskan v domovini in tujini in bi zaslužil ime pokrajinski list.¹²⁹

¹²⁶ *Laibacher Wochenblatt*, št. 44, 31. 10. 1817, nepaginirano. *Ansichten und Vorschläge zu einer zweckmäßigeren Einrichtung des Laibacher Wochenblattes*.

¹²⁷ “delo Kranjcev in za Kranjce določen”

¹²⁸ *Laibacher Wochenblatt*, št. 44, 31. 10. 1817, nepaginirano. Prevod povzet po F. Kidrič, nav. delo, str. 634–635.

¹²⁹ *Laibacher Wochenblatt*, št. 44, 31. 10. 1817, nepaginirano.

An die Freunde der Krainischen Literatur

Že v naslednji številki je založnik ljubljanskega tednika Kleinmayr odgovoril na Richterjevo pisanje iz prejšnje številke. Izjava, naslovljena na prijatelje kranjske literature (*An die Freunde der Krainischen Literatur*)¹³⁰ sicer ni podpisana, vendar pa lahko glede na stil pisanja skoraj z gotovostjo trdimo, da je pri nastanku članka sodeloval tudi profesor Richter. Založnik se je najverjetneje strinjal z Richterjevimi predlogi, predvsem je bil zadovoljen s prošnjo za brezplačno sodelovanje avtorjev, saj bi v določenem času, ko bi bili pokriti stroški, list mogel izhajati tudi večkrat na teden, podprl pa je tudi idejo, da so topografski, domoznanski in gospodarski članki potrebni,¹³¹ saj "*Vaterlandskunde erhöht und stärkt die Vaterlandsliebe*."¹³² V nadaljevanju so izpostavljena področja, katerih naj bi se dotikali članki v *Laibacher Wochenblattu* v prihodnje. Kot zelo dobrodošle prispevke navaja opise posameznih okrožij, krajev z njihovimi znamenitostmi, starožitnostmi, populacijo, prehrano itd.; poročila o starosti cerkva in gradov in njihova krajša zgodovina; predloge za izboljšanje poljedelstva, vrtnarstva, za osuševanje močvirij, gojenje gozdov itd. V članku pa *Laibacher Wochenblatt* sporoča bralcem tudi, da bo nova podoba lista zaupana novemu uredniku.¹³³

Povabilo prijateljem kranjske literature k sodelovanju je kmalu obrodilo sadove, o čemer je v feljtonu v *Laibacher Wochenblattu* iz leta 1880 pisal tudi neznani avtor, ki je hvalil ponovni razcvet lista in našteval Richterjeve sodelavce ter njihove zasluge za višjo in kvalitetnejšo raven lista obenem pa pohvalno zapisal tudi, da so topografsko-statistični opisi posameznih okrožij in krajev na Kranjskem izpod peresa profesorja Richterja in njegovih učencev,¹³⁴ raznovrstne notice in zgodovinske razprave še vedno, tudi konec 19. stoletja (in še danes, op. T. Ž.) zanimivo branje.¹³⁵

Kmalu po začetku Richterjevega dela so bile vidne prve spremembe. Od konca leta 1818 do prenehanja izhajanja *Laibacher Wochenblatta* so v list vse poredkeje zahajali izposojeni nemški verzi. Med podpisanimi avtorji naletimo na imena Kalchberg, Appel, Pfeiffer itd.; nekateri avtorji, ki so se podpisovali z začetnicami, pa so uganka in ne moremo dognati, kdo se skriva za inicialkami:¹³⁶ F. K., J. H. Wessenberg, Georg Edler, Kö-r, Ferdinand Tichy in drugi. Za razliko od Deinzerja je Richter stmel k temu, da k sodelovanju pri oblikovanju lista pritegne čimveč domačih piscev, Kranjcev ali priseljencev, ki bi pisali o Kranjski. Če je še na začetku svojega urednikovanja objavljal svoje pesmi, se je lahko že leta 1818 pohvalil

¹³⁰ Ravno tam, št. 45, 7. 11. 1817, nepaginirano.

¹³¹ "Jeder Beitrag aus den im Plane ausgesprochenen Fächern soll, wenn er kostenfrei einlangt, mit Danke angenommen, und falls er sich anders mit der Würde dieses Blattes verträgt, nach Befehl mit oder ohne Nennung des Verfassers aufgenommen und dieses Blatt demnach ein Archiv vaterländischer Gegenstände werden, daß, sobald die Kosten gedeckt sind, später vielleicht öfter als einmal in der Woche wird erscheinen können." Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 45, 7. 11. 1817, nepaginirano.

¹³² "domoznanstvo zvišuje in krepi ljubezen do domovine"

¹³³ Mišljen je Franc Xaver Richter, čeprav njegovega imena ne izda niti založnik, niti se ime ne pojavi v kateri koli številki lista, vendar pa stil in način pisanja, nov in svež veter, ki je vel iz vsake nove številke, ter poznavanje osebnosti F. Xav. Richterja nedvoumno pričajo o njegovem uredništvu. Poleg tega je bil Richter od leta 1817 dalje tudi urednik uradnega časnika *Laibacher Zeitung*, katerega priloga je bil *Laibacher Wochenblatt*.

¹³⁴ Med Richterjevimi učenci so bili: Matija Čop, Blaž Crobath, Peter Petruzzi, Fr. L. Savio, Miha Kastelic, France Prešeren, A. M. Slomšek, Jovan Vesel Koseski idr. Glej *SBL*, Ljubljana 1933–1952, 3. zvez., str. 101.

¹³⁵ *Laibacher Wochenblatt*, št. 1, 21. 8. 1880, nepaginirano.

¹³⁶ Glej F. Kidrič, nav. delo, str. 635.

z drugimi imeni. Svoje prispevke so mu začeli izročati Zupančič, profesor Heinrich (1797–1844),¹³⁷ dr. Maksimilijan Wurzbach, oče Konstantina Wurzbacha, domopisec Heinrich Costa (1799–1871),¹³⁸ kasneje – že v času *Illyrisches Blatta* – pa tudi preporoditelj Martin Kuralt (1757–1845).

Med vidnejšimi imeni takratne mlajše generacije moramo omeniti Franca Leopolda Savia (1801–1847), Jovana Vesela Koseskega (1798–1884) in Petra Petruzzija (1799–1875).

Koseski se je v listu prvič pojavil že 24. januarja 1817. Odi posvečeni deželnemu guvernerju Strassoldu so sledile še druge objave pesmi: balada po Valvasorju *Franz Plaßman von Oedengrätz*,¹³⁹ romanca o Erazmu Predjamskemu *Erasmus Lueger*,¹⁴⁰ in sonet *Der Trost*, objavljen v nemškem jeziku in v slovenskem prevodu.¹⁴¹ Slovenski naslov je *Potažba*, prva kitica pa se v slovenščini glasi:

*Naj sgine svet, gorijo naj pushave,
Vihar valove morja naj dervi,
Na sraku zhernimo naj grom buzhi,
Naj burijó*) sneshnikov golizhave.*¹⁴²

Menda se je Koseski, ki se je pod nemški tekst podpisal Johann Vessel, pod slovenskega pa Janes Vesél, glede naslova posvetoval z Vodnikom, Čop pa se je veselil sonetne oblike.¹⁴³ Jeseni leta 1818 se je Koseski odpravil na Dunaj in obmolknil. Pesnil ni več niti nemško niti slovensko vse do leta 1844. Vsekakor ni več objavljal v *Laibacher Wochenblattu*. Iz njegovega pisma Bleiweisu leta 1845 je razvidno, da je močno dvomil v svoj talent in v svoje pesniške zmožnosti.¹⁴⁴ Poudariti pa je potrebno, da je v vsem času Richterjevega urejevanja *Laibacher Wochenblatta* edino Koseski (izjema je le še Kuralt)¹⁴⁵ čutil potrebo, da objavi pesem v nemškem in v slovenskem jeziku, vsi ostali so pisali samo nemško.

Goričan Franz Leopold Savio je svojo prvo pesem v listu objavil teden ni za Koseskim. Podpisal se je kot F. L. S – o., predstavil pa se je s sonetom posvečenim prezgodaj umrlemu Fellingerju *Sonett an der Todtenurne Fellingens*.¹⁴⁶ Z *Laibacher Wochenblattem* je Savio, ki je bil med drugim tudi dober Čopov prijatelj, sodeloval v letih 1817 do 1818, ko je živel v Ljubljani.¹⁴⁷ V glavnem je v tedniku objavljal sonete. Navduševal se je za Klopstocka in

¹³⁷ Franz Xaver Heinrich, šolnik in urednik, rojen v Olomucu v zlatarjevi rodbini. *Laibacher Zeitung* in *Illyrisches Blatt* je urejeval od 1827 do 1838. Glej *SBL*, Ljubljana 1925–1932, 1. zvez., str. 300.

¹³⁸ Eden zanimivejših Costovih prispevkov je vsekakor v 14. številki lista, 3. aprila 1818, objavljen domoznanski prispevek *Vaterländische Erinnerungen. Die Aepfel-Canonade an der Türkenschanze am Ostermontage*.

¹³⁹ *Laibacher Wochenblatt*, št. 25, 27. 6. 1817, nepaginirano.

¹⁴⁰ Ravno tam, št. 18–20, 24. 4.; 1. 5. in 8. 5. 1818, nepaginirano.

¹⁴¹ Ravno tam, št. 24, 5. 6. 1818, nepaginirano.

¹⁴² Koseski ni našel besede, ki bi v slovenščini označevala pihanje burje, zato je novo skovanko v sonetu označil in pomen razložil v nemščini v opombi pod pesmijo: "Burijó, Zeitwort von Burja, der Nordwind, bedeutet das Heulen des Nordwindes."

¹⁴³ Glej *SBL*, Ljubljana 1960–1971, 3. zvez., str. 423.

¹⁴⁴ Ravno tam.

¹⁴⁵ Poleg njega je 17. septembra 1817 tekst v slovenskem in nemškem jeziku (napis za čebelji panj Karla Smolle) v *Laibacher Wochenblattu* objavil le še Martin Kuralt.

¹⁴⁶ *Laibacher Wochenblatt*, št. 4, 24. 1. 1817, nepaginirano.

¹⁴⁷ Savio se je do leta 1816 šolal v Gorici, nato je odšel v Ljubljano ter se leta 1818 vpisal na filozofijo, se vrnil v Gorico ter tam opravil izpite za drugi semester. Želel je študirati bogoslovje, vendar pa mu je oče nasprotoval. Savio je hudo trpel, na koncu pa se je uklonil očetovi volji ter leta 1822 nadaljeval študij prava, ki ga je začel na Dunaju, na univerzi v Padovi.

nemško ljudsko pesem, nanj pa sta vplivala tudi Petrarca in Fr. Schlegel. Imel je izrazit čut za gladek, tekoč verz in tenek čut za jezik.¹⁴⁸

Peter Petrucci, filolog in zgodovinar, je v *Laibacher Wochenblattu* leta 1818 objavil nekaj pesmi.¹⁴⁹ Po poreklu in jezikovno-kulturni pripadnosti je bil Petrucci Italijan, v smislu svojih literarnih objav – predvsem v letih 1814 do 1818 – je bil Nemec, obenem pa je bil odprt tudi do slovenskih preporodnih prizadevanj v predmarčni dobi.¹⁵⁰ Poleg naštetih se v listu večkrat pojavljata tudi Franz Xaver Mully in Franz Pichs,¹⁵¹ ki sta vsaj po prispevkih in verzih sodeč tako kot Petrucci pripadala nemškemu kulturnemu krogu.

Richter ni imel pretiranega smisla za gledališče, saj člankov, ki bi se dotikali te teme ni zaslediti. Še najbolj zastopana zvrst objav je t. i. informativni članek. Sprva je take prispevke pisal Richter sam, kasneje pa so se mu pridružili še profesor Frank s področja meteorologije,¹⁵² apotekar Jožef Wagner,¹⁵³ Vodnik pa je v nadaljevanjih prispeval razpravo o rimskih spomenikih v Iliriji.¹⁵⁴

Slovenističnih prispevkov Richterjev list ni prinašal, še najbližje preporodnemu razmišljanju so bile objave biografij znamenitih Kranjcev, ki jih je ponavadi pisal Richter sam.

Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen postane Illyrisches Blatt

Z novim letom 1819 se je *Laibacher Wochenblatt* preimenoval v *Illyrisches Blatt*.¹⁵⁵ Sprememba imena je povezana s tem, da list ni bil več namenjen le Ljubljani, temveč vsej pokrajini z Ljubljano kot prestolnico. Ilirsko kraljestvo je bilo ustanovljeno avgusta 1816 kot formalna državno-pravna enota v habsburški monarhiji, nastala po teritorialnih spremembah po napoleonskih vojnah. Ilirija je obsegala severni del Ilirskih provinc, saj je Dalmacija postala samostojna enota. Vojvodina Kranjska z Ljubljano se je tako znašla v sredini novo ustanovljene državopravne enote.¹⁵⁶

Tednik z novim imenom so zaradi tega, da bi pridobili več prostora, tiskali z manjšimi črkami, sicer pa ni spremenil svoje uredniške politike, ostal je zvest ciljem, ki jih je urednik Richter podal v oktobru in novembru leta 1817. V 52. številki *Laibacher Wochenblattu* leta 1818 je uredništvo bralcem najavilo odhod starega lista in prihod novega naslova na njegovo mesto.¹⁵⁷

¹⁴⁸ Glej *SBL*, Ljubljana 1960–1971, 3. zvez., str. 208.

¹⁴⁹ *Ode auf die höchsterfreuliche Ankunft Seiner Majestät Franz I.* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 18, 24. 4. 1818, nepaginirano); sonet *Scopoli* (*Laibacher Wochenblatt*, št. 32, 31. 7. 1818, nepaginirano), ep *Emona's Erbauung* (nadaljevanje v večih številkah, prvo v *Laibacher Wochenblatt*, št. 35, 21. 8. 1818, nepaginirano).

¹⁵⁰ Glej *SBL*, Ljubljana 1933–1952, 2. zvez., str. 327–329.

¹⁵¹ Wurzbach ju ne omenja.

¹⁵² V *Laibacher Wochenblattu* je objavljajl *Meteorologisches Tagebuch*.

¹⁵³ Objavil je malo prispevkov, zanimiv je njegov članek v 9. številki z dne 27. 2. 1818 *An die Herren Aerzte, Mundärzte, Apotheker und Seelsorger*.

¹⁵⁴ Richter je Vodniku posvetil nekrolog v 4. številki *Illyrisches Blatta*, 22. januarja 1819.

¹⁵⁵ Več o *Illyrisches Blatt*u, nasledniku *Laibacher Wochenblattu* glej M. Birk, "...vaterländisches Interesse, Wissenschaft, Unterhaltung und Belehrung...". *Illyrisches Blatt (Ljubljana 1819–1848)*, literarni časopis v nemškem jeziku v slovenski provinci predmarčne Avstrije, Maribor 2000.

¹⁵⁶ "Mit Ende 1818 hörte das Wochenblatt auf und trat an dessen Stelle unter der nämlichen Redaction das 'Illyrische Blatt'. Diese Namensänderung geschah aus dem Grunde, um auch Beiträgen, die sich auf ganz Illyrien bezogen, die Spalten zu öffnen und einen erweiterten Kreis von Mitarbeitern zu gewinnen." Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 1, 21. 8. 1880, nepaginirano.

¹⁵⁷ *Laibacher Wochenblatt*, št. 52, 18. 12. 1818, nepaginirano. *An die Freunde der Laibacher politischen Zeitung und des damit verbundenen Wochenblattes*.

Laibacher Wochenblatt je odigral pomembno vlogo med kranjskimi razumniki svojega časa. Richter, katerega delo je leta 1880 hvalil tudi nemški *Laibacher Wochenblatt*,¹⁵⁸ je dal listu poseben pečat, pritegnil k sodelovanju veliko ljudi, ki so v soustvarjali tedanje javno kulturno življenje, ter vplival na oblikovanje miselnosti mlade generacije. Zanimivo je, da sta bila oba urednika, Stadelmann in Richter – ki sta *Laibacher Wochenblatt* dvignila na višjo strokovno in umetniško raven – to seveda še posebej velja za Richterja – tujca, vendar pa je njun posluš za Kranjsko, njene znamenitosti, ljudi, kulturo in običaje presegal meje nacionalnega. Stadelmann, ki sicer nikoli ni zanikal svojega nemškega porekla, je kazal veliko razumevanje za kranjsko literaturo in dvignil *Laibacher Wochenblatt* na raven, ki je tednik vse od njegove smrti do nastopa Richterja ni več dosegel. Richter je dal listu domačo vsebino, pritegnil k sooblikovanju njegove podobe mlade ljudi, utrl pot romantiki in načeloma ni oviral slovenskega preporoda. Svoje poslanstvo je videl v tem, da razsvetljuje in uči, širi nemško pokrajinsko literaturo in publicistiko, obenem pa je bil kljub vsemu na trenutke enostranski. Njegov odnos do gledališča je bil odklonilen, zato mu na straneh *Laibacher Wochenblatta* ni namenjal prostora, mladim slovenskim literatom je sicer omogočil, da so bili brani, vendar pa jih je spodbujal k pisanju v nemškem jeziku. Vseeno moramo Richterjevo uredništvo oceniti zelo pozitivno, navsezadnje je v njegovem času v ljubljanski tednik zašla tudi slovenska beseda, Veselova in Kuraltova. Čeprav je že Vodnik s svojimi *Novicami* dokazal, da je slovenščina “goden” jezik za pisanje in izražanje tudi v literarnem smislu, pa se postavlja vprašanje, če so slovenski preporoditelji s Zoisom in Vodnikom na čelu sploh razmišljali o možnosti nemško-slovenskega, če že ne slovenskega lista, ali pa za podobne pobude niso imeli pravega navdušenja.

Pomen *Laibacher Wochenblatta*, lista za “korist in zabavo”, prvega ljubljanskega literarnega tednika, smemo iskati v njegovi razsvetljevski in poučni funkciji, v tem, da je ob sebi združil mlade in starejše kranjske literate, pesnike, zgodovinarje in druge ustvarjalce ter jim ponudil primerno zbirališče ter s tem možnost objavljanja svojih prispevkov.

Zusammenfassung

Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen (1804–1810 in 1814–1818)

Tanja Žigon

In der vorliegenden Studie über das *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen* wird der Versuch unternommen, die 12 Jahrgänge des Blattes zu bewerten, das in Ljubljana in den Jahren 1804 bis 1818 erschien, ausgenommen in der Zeit der französischen Illyrischen Provinzen (1809–1813).

Das *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen* war die wöchentliche Beilage der amtlichen *Laibacher Zeitung* (1784–1918), deren Verleger der bekannte Laibacher Drucker Kleinmayr war. Die *Laibacher Zeitung* blieb bis 1918 eine Art offizielles Amtsblatt. In den letzten Jahrzehnten des 18. und im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts erschienen bei anderen Druckereien in Ljubljana konkurrierende Ausgaben zur *Laibacher Zeitung* (*Merkische Laibacher Zeitung* 1788–1797; *Degotardische Laibacher Zeitung* 1799–1800; *Leopold Egerische Laibacher Zeitung* 1800–1807). Im Jahre 1804 kam Georg

¹⁵⁸ “Ueberblickt man die Reihe der vom Professor Richter redigierten Jahrgänge [...] so muß auch die strenge Kritik jenem für unser Vaterland in so erfolgreicher Weise thätigen deutschen Gelehrten das glänzende Zeugniß geben, daß er es verstanden hat, die heimischen Kräfte zu einem gemeinnützigen Unternehmen herbeizuziehen, und wie er es in seinem Programme versprochen hat [...]” Glej *Laibacher Wochenblatt*, št. 1, 21. 8. 1880, nepaginirano.

Stadelmann (1780–1807) nach Ljubljana und wurde der Pächter der Kleinmayrschen Buchhandlung und Buchdruckerei. Vor seiner Zeit in Ljubljana war Stadelmann an der k. u. k. Lycealbibliothek in Graz als beedeter Praktikant eingestellt. Während er bei der Bibliothek arbeitete, besorgte er auch die Redaktion der wöchentlichen Beilage des allgemeinen Zeitungsblattes für Innerösterreich, die unter seiner Leitung sichtlichen Aufschwung erlebte. Seine Erfahrungen konnte er in Ljubljana gut verwerten. Am 1. März 1804 erschien die erste Nummer des *Laibacher Wochenblattes zum Nutzen und Vergnügen*, einer Zeitung, die von allen anderen in Ljubljana erscheinenden Zeitungen zu unterscheiden war: Sie enthielt keine politischen Nachrichten, sondern beschäftigte sich mit den historisch-topographischen Themen, die mit Krains Vergangenheit zusammenhingen, sowie mit Volkskunde. Sie veröffentlichte kurze biographische Skizzen der berühmten Krainer, brachte gelegentlich aber auch Theaterkritiken, Buchrezensionen und verschiedene Artikel über Wirtschaft, Medizin, Erfindungen, Mode usw. Um den hochgebildeten Stadelmann scharte sich eine Anzahl tüchtiger Mitarbeiter Johann Anton Suppantšitsch (1785–1833), dessen Lieblingswissenschaften die Geschichte und Altertumskunde waren, Franz Anton Breckerfeld (1740–1807), der sich so wie Suppantšitsch gern der Geschichte und der Heimatkunde widmete u. a.

Stadelmann starb im Alter von erst 27 Jahren. Die Redaktion des Blattes übernahm der Rechtsgelehrte Maximilian von Wurzbach (1781–1854), Vater des berühmten Lexikographen Constant von Wurzbach, der das 60 Bände umfassende Biographische Lexikon des Kaisertums Österreich herausgab. Maximilian Wurzbach gelang es nicht, das Blatt auf dem früheren literarischen Niveau zu halten. Die vaterländischen Beiträge wurden im *Laibacher Wochenblatt* eine Rarität, Landwehrlyrik bahnte sich den Weg in die Zeitung, „Krainerisches“ war nicht mehr im Blatt zu finden. Am 13. Mai 1809 erscheint die letzte Nummer unter Wurzbachs Redaktion.

Erst im Januar 1810 kommt das *Laibacher Wochenblatt* wieder unter seine Leser. Obwohl der Redakteur im Blatt nie genannt wird, lässt sich vermuten, dass die Redaktion Franz Peesenegger (um 1762–1841), der zugleich auch die *Laibacher Zeitung* redigierte, übernahm. Ende 1810 wurde die Herausgabe des *Laibacher Wochenblattes* auf Betreiben der Franzosen eingestellt. Bis Ende des Jahres 1813 gaben sie ihre Zeitung *Der Télégraph*, die auch in deutscher Sprache erschien, heraus.

Das *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen* wurde erst mit dem neuen Jahr 1814 wieder ins Leben gerufen. Doch unter der redaktionellen Leitung des Schriftsetzers bei Kleinmayr, Paul Deinzer (1786–1835), konnte die Zeitung keine guten Erfolge bei ihren Lesern erzielen. Deinzer übersah bei seiner Arbeit einen wichtigen Punkt: er vergaß, dass das *Laibacher Wochenblatt* für Krainer geschrieben sein sollte – also hätte das Blatt auch vaterländische Themen behandeln müssen. Stattdessen veröffentlichte er Werke der deutschen Literaten. Von den deutschschreibenden slowenischen Autoren ist in Deinzers Blatt nur Suppantšitsch zu finden.

Im Oktober 1817 schlug ein nur mit dem Buchstaben R. unterschreibender Autor in seinem Beitrag unter dem Titel *Ansichten und Vorschläge zu einer zweckmäßigeren Einrichtung des Laibacher Wochenblattes* eine Reform des *Laibacher Wochenblattes* vor. Hinter der Initiale ist unschwer der damalige Professor der Universalgeschichte am Lyzeum in Ljubljana, Franz Xaver Richter (1783–1856), zu erkennen. Die vaterländischen Beiträge wurden wieder ins Blatt aufgenommen, die Zeitung wurde, wie Richter sich selbst ausdrückte, „von Krainern verfaßt, und für Krainer berechnet“. Er hob das fachliche und künstlerische Niveau des Blattes, veröffentlichte selbst darin zahlreiche Abhandlungen aus verschiedenen Fachgebieten und gewann neue Mitarbeiter: die Dichter Valentin Vodnik, Franz Leopold Savio, Johann Vesel Koseski, den Philologen und Historiker Peter Petrucci, den Astronomen Professor Frank, den Historiker und Publizisten Heinrich Costa. Hinzu kamen noch die früheren Mitarbeiter des Blattes J. A. Suppantšitsch, M. Wurzbach u.a. Ende des Jahres 1818 wurde die Herausgabe des Wochenblattes eingestellt. An dessen Stelle trat unter der gleichen Redaktion das *Illyrische Blatt*.

Prevod Tanja Žigon

O čem smo pisali v Zgodovinskem časopisu ...

... pred petimi desetletji?

Tako razvijajoč se in z že izgrajenimi osnovnimi oblastnimi temelji (SNOO, prvi zapisani odloki in kvalitetno se razvijajoča revolucionarna borbenost slovenskih ljudskih množic) prehaja Osvo-bodilna fronta spomladi 1942 v svoje novo, kvalitativno višje razdobje, v dobo prvega osvo-bojenega ozemlja. (*Metod Mikuž, Prvo osvobojeno ozemlje v Sloveniji (Doneski k problematiki narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, ZČ, 5, 1951, str. 89)*)

... pred štirimi desetletji?

V teh dneh je začel mariborskim Nemcem pogum zopet močno rasti. V nekih mejah jih je držala le skupna nevarnost pred nediscipliniranostjo in nasilnostjo s front hitečega vojaštva, strah pred Srbi in grozeče, ponavljajoče se prevažanje topov po mariborskih ulicah. Na dvorišču artilerijske vojašnice je Jožko Slobodnik, kakor nam v svojih spominih pripoveduje, nameril top na Mestno hišo. Župan Schmiderer je za to zvedel ter je pri Maistru protestiral. (*Lojze Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje l. 1918/19, ZČ, 15, 1961, str. 101*)

... pred tremi desetletji?

Ob trdem delu so izgnanci v taboriščih dobivali slabo in nezadostno prehrano in le malo zaslužka. Velik del zaslužka so morali odrajtati za hrano in nastanitev: zaposleni družinski člani tretjino, zaposleni družinski poglavarji polovico in zaposleni samski celo dve tretjini čistega zaslužka: kolikor ga je še ostalo po odbitku stroškov za prehrano in nastanišča, so jim ga nalagali na hranilne knjižice. »Privarčevani« denar naj bi dvignili iz hranilne knjižice šele po odhodu iz taborišča in tako večina izgnancev dejansko ni mogla razpolagati niti z vsem zaslužkom niti s prihrankom. (*Tone Ferenc, Izgnanci kot cenena delovna sila nemškega rajha, ZČ, 25, 1971, št. 1-2, str. 54*)

... pred dvema desetletjema?

O valuti so na kratko govorili že na ustanovni seji Narodnega sveta v Ljubljani. Na prvi seji Gospodarskega sveta 7. septembra je Brezigar kot prvi referent govoril o glavnih potezah takratnega svetovnega gospodarstva s posebnim ozirom na avstrijske in s tem tudi na slovenske gospodarske razmere. Poudaril je, da bo nova država Slovencev, Hrvatov in Srbov morala paziti na to, da bo obvarovala svojo valuto; zato bo morala poskrbeti najprej za prevrednotenje avstro-ogrske valute tako, da bo utrpela nova država čim manjšo škodo. (*Jože Šorn, Slovenci in gospo-darski položaj v prvi svetovni vojni, ZČ 35, 1981, št. 1-2, str. 72*)

... pred desetletjem?

Redke najdbe iz 3. stoletja kažejo na močan upad prebivalstva in usihanje življenja v antičnem Novem mestu. Kaj je bilo temu vzrok, ni jasno. Ali je bila to posledica roparskih napadov Markomanov, epidemije kužnih bolezni, ki so morda zdesetkale prebivalstvo, ali odhod prebival-cev v kraje z večjo gospodarsko prosperiteto? Naselbina v antiki ni ležala neposredno ob veliki tranzitni cesti Emona—Neviodonum—Siscia, ki je dajala življenjski utrip in zaslužek. (*Tone Knez, Novo mesto v arheoloških obdobjih. Ob stoletnici raziskovanj, ZČ 45, 1991, št. 1, str. 22*)